

Takács Péter

HOSTIS HUMANI GENERIS

A JOGHATÓSÁG ÉS A BÜNTETHETŐSÉG PROBLÉMÁI
A FINTA-ÜGYBEN

*Ó, megbocsáss, te vérsző földdarab,
hogy hentesidhez ily nyájias vagyok...
Shakespeare**

Közismert, hogy valamely állam személyek feletti büntető joghatósága öt elven alapulhat: a *területi* elven, amely a bűncselekmény elkövetésének helyéhez igazodik; az *aktív*, illetőleg a *passzív személyiség* elvén, amely egyfelől az elkövető, másfelől az áldozat állampolgárságát veszi alapul; a bűncselekmény által sértett érdekek *védelmének* elvén; végül az *egyetemes-ség* elvén.¹ Az egyetemes joghatóságot rendszerint azal igazolják, hogy bizonyos bűncselekmények, bárhol és bárki ellen kövessék is el azokat, minden állam érdekeit sértik, vagy ahogy Hugo Grotius fogalmazott: „az emberi nemet általában érintik”, illetve „bizonyos személyek vonatkozásában súlyosan sértik a természetjogot vagy a nemzetközi jogot”.² Hagyományosan e bűncselekmények körébe sorolták a tengeri kalózkodást és a szárazföldi banditizmus bizonyos formáit, később a rabszolga-kereskedelmet, manapság pedig a repülőgépet-eltérítést, a háborús és az emberiség elleni bűncselekményeket, valamint a népirtást.³

Az állam egyetemes büntető joghatósága két jellegzetes elméleti problémát vet fel. Az egyik az, hogy az egyezményekre épülő nemzetközi jogban csak néhány olyan megállapodás akad (igaz, ezek közé tartoznak például az 1949-es genfi konvenciók), amelyek kifejezetten rendelkeznek az egyetemes joghatóságról, vagy legalábbis egyértelműen így értelmezhetők. A másik, hogy milyen jogtechnikai megoldásokkal valósítható meg hatékonyan az, ha egy területi elvet követő állam bizonyos bűncselekmények vonatkozásában át kíván térni az egyetemességre.

Az 1980-as években három állam – Ausztrália, Kanada és az Egyesült Királyság – döntött úgy, hogy újonnan megalkotott *saját joga* alapján megbünteti azokat a területére menekült és állampolgárságot szerzett személyeket, akiket korábban elkövetett bűncselekmények miatt méltán neveznek az emberiség ellenségeinek (*hostes humani generis*). Mint kiderült, különböző jogelvi, szabályozási és jogdogmatikai szempontok

miatt ez korántsem egyszerű dolog. Az alábbiakban az ezzel kapcsolatos egyik – sajnálatos módon magyar vonatkozásokkal bíró – fiaskó, az úgynevezett Finta-ügy joghatósággal összefüggő problémáit elemzem.

A KANADAI JOG BÜNTETŐJOG-REFORMJA ÉS FINTA IMRE PEREI

A második világháború idején elkövetett háborús és emberiség elleni bűncselekmények miatti nemzetközi és nemzeti büntetőjogi felelősségre vonás első korszaka az 1960-as évek elején lezárult. Az Eichmann-pert követő mintegy másfél évtizedben nem került sor olyan – az igazság szolgálata szempontjából kiemelkedően fontos, nemzetközi visszhangot kiváltó vagy a nemzetközi büntetőjog fejlődése okán (ma már jogtörténeti vonatkozásban) figyelemre méltó – perekre, amelyek keretében a háborús embertelenségek elkövetőit állították bíróság elé. Az 1970-es évek második felében, különösen pedig az 1980-as évek folyamán mindazonáltal a különböző polgári és emberi jogi, illetőleg háborús bűnösök után kutató szervezetek gyakran rámutattak, hogy miközben háborús bűncselekmények büntetlenül maradtak, az elrejtőzött elkövetők ezrei békésen élik életüket, s nemcsak dél-amerikai, hanem az azoknál civilizáltabbnak tekintett nyugat-európai és észak-amerikai országokban, valamint Ausztráliában is. A bevándorlási politikája miatt sokan a náci „biztos menedékének” tekintett Kanadában elrejtőzött háborús bűnösök számára vonatkozó becslések néhány száztól néhány ezerig terjedtek.⁴

E helyzetre a kanadai kormánynak is reagálnia kellett; különösen azután, hogy Bob Kaplan parlamenti képviselő egyéni indítványként benyújtott törvényjavaslata (*private member's bill*) 1978-ban még a második olvasásig sem jutott el, Helmut Rauca kiadási ügyében⁵ pedig a bíróság 1982-ben azt állapította meg, hogy a hatályos kanadai jog szerint (ideértve a háborús bűnösökről szóló 1946. évi és a genfi egyezményeket becikkelyező 1970. évi törvényeket is) nincs

* William SHAKESPEARE: *Julius Caesar*, III. felvonás, 1. szín. Vörösmarty Mihály fordítása.

mód idegen állampolgárok kanadai bíróságok általi felelősségre vonására, amennyiben valamely háborús vagy emberiség elleni bűncselekményt idegen állampolgárok ellen külföldön követtek el. A kanadai kormány ezért bizottságot hozott létre (1985. február 7.) a Kanadában élő háborús bűnösök elleni jogi lépések lehetőségének vizsgálata és javaslatok tétele céljából. A bizottság, melynek elnöke Jules Deschênes bíró volt, 1986. december 30-án terjesztette elő jelentését. Ebben részint általános javaslatokat tett a jog reformját illetően, részint megnevezett huszonkilenc háborús és emberiség elleni bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható, Kanadában élő személyt, hús esetében azonnali jogi lépéseket, kilencben pedig további vizsgálatot javasolva.

Mivel a kanadai büntetőjog a *szigorú területi hatály* elvét követte,⁶ a Deschênes-féle bizottság elsősorban a kiadási jog módosítását, másodsorban a Büntető törvénykönyv (Btk.) kiegészítését, harmadsorban és utolsó megoldásként pedig az állampolgársági és a bevándorlási törvények módosítása mellett az állampolgárság visszavonását, illetve az országból való kitoloncolást javasolta.⁷ A kormány, módosítva a bizottság által kívánatosnak tekintett preferenciákat, elsősorban a Büntető törvénykönyv kiegészítését és a háborús bűnösök kanadai bíróságok elé állítását tekintette kívánatosnak. Ennek érdekében 1987. március 12-én törvénytervezetet terjesztett a parlament elé, amit az 1987. szeptember 16-án el is fogadott. Módosították továbbá az állampolgársági és a bevándorlási törvényt (1987. október 30.), lehetővé téve az állampolgárság visszavonását azok esetében, akik a bevándorlással megtevéstették a hatóságokat. A rendőrségen (*Royal Canadian Mounted Police*) speciális csoportot hoztak létre, melynek az volt a feladata, hogy vizsgálja ki a jelentésben említett háborús bűncselekményeket, valamint kellő bizonyíték esetén tegyen javaslatot a vádemelésre, illetve az állampolgárság visszavonására és a kitoloncolásra. A kiadási törvényt nem módosították.

A Büntető törvénykönyv kiegészítésének⁸ az volt a lényege, hogy a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények vonatkozásában feloldották a szigorú területi hatály elvét, amennyiben az e bűncselekményt képező magatartás az elkövetés idején a kanadai jog – érdemben tehát az 1927. évi Btk. – szerint is bűncselekménynek minősült volna. A kiegészítés legfontosabb rendelkezését a 7. § (3.71) bekezdése tartalmazta. Eszerint „aki akár e rendelkezés hatálybalépése előtt, akár azután olyan magatartást tanúsít vagy olyan mulasztást követ el Kanada területén kívül, ami háborús vagy emberiség elleni bűncselekménynek minősül, és ami, ha Kanadában követnék el, sértené Kanadának az elkövetés idején hatályos

törvényeit, az – e törvény vagy bármely más törvény rendelkezéseitől függetlenül – úgy tekintendő (*shall be deemed*), mint aki e magatartást vagy mulasztást az adott időpontban Kanada területén követte el, amennyiben (1) a magatartás vagy mulasztás idején (a) e személy kanadai állampolgár, illetőleg Kanada polgári alkalmazottja vagy katonai szolgálatában áll; (b) olyan állam polgára, illetőleg polgári vagy katonai alkalmazottja, amely Kanadával fegyveres konfliktusban áll, vagy (c) a magatartás vagy mulasztás áldozata kanadai állampolgár vagy olyan állam polgára, amely valamely fegyveres konfliktus során Kanada szövetségese; vagy (2) a magatartás vagy mulasztás idején Kanada az adott magatartás vagy mulasztás vonatkozásában a nemzetközi joggal összhangban joghatóságot gyakorolhatott volna felette, ha Kanadában tartózkodott volna, és a magatartás vagy mulasztás tanúsítását követően Kanadában tartózkodik.”⁹

Érdeemes megjegyezni, hogy a háborús és emberiség elleni bűncselekmények büntetésének lehetővé tétele végett a szigorú területi elvet alkalmazó országok törvényhozó szervei két lehetőség közül választhattak. Az egyik az, hogy *saját büntetőjogukban* a külföldi elkövetés ellenére is *üldözendőként* határozzák meg e cselekményeket (mint nemzetközi jogi bűncselekményeket), vagyis a nemzetközi jogi bűncselekményt mintegy *beemelik* a nemzeti büntetőjogba. E lehetőséget választotta Ausztrália 1988-ban.¹⁰ A másik – tulajdonképpen fikciót¹¹ alkalmazó lehetőség – szerint úgy teszik lehetővé e bűncselekményeknek a hazai jog keretei között való üldözését, hogy előírják: azok *úgy tekintendők*, mint amelyeket az adott ország területén követtek el. Ebben az esetben az e bűncselekménnyel vádolt személyek vádolhatók a „rendes” (nem háborús és nem emberiség elleni) bűncselekmények elkövetésével is. Ezt az utat választotta Kanada és Nagy-Britannia.¹² Az utóbbi megoldás két okból tűnhetett előnyösebbnek az előbbinél. Egyrészt kizárta a visszaható hatályú jogalkotás tilalmára hivatkozó kritika lehetőségét. Márpedig e tilalom – amint arra már a Deschênes-féle bizottság is felhívta a figyelmet – a kanadai jogban nemcsak elvi jellegű, hanem a jogok és szabadságok kanadai kartájában pozitív jogi megfogalmazást is kapott.¹³ Másrészt a fikciós megoldás jogdogmatikai szempontból is előnyösebbnek tűnhetett, hisz lehetővé teszi, hogy a bírók és az esküdtek a nemzetközi büntetőjog helyett az általuk jobban ismert nemzeti jog alapján és annak keretei között maradván ítélhessék meg az ügyet. Mint később kiderült, ezek az előnyök nem ellensúlyozták minden tekintetben e megoldás hátrányait.

A kiegészítés ezen kívül több eljárásjogi megkövetést is bevezetett: az eljárást a legfőbb ügyész engedélyéhez, illetve részvételéhez kötötte;¹⁴ rendelkezett

a követendő bizonyítási és eljárási szabályokról;¹⁵ az *in absentia* elítélt és büntetésüket ki nem állt személyek esetén pedig – a 7. § (6) bekezdés és a 607. § (6) bekezdés rendelkezéseivel – elvi jelleggel zárta ki az úgynevezett *double jeopardy*-ra való hivatkozás lehetőségét.¹⁶ A kimentési lehetőségeket illetően a vádlott a kiegészítés szerint hivatkozhat mind a nemzetközi, mind a kanadai jogban elfogadott mentesítő és enyhítő körülményekre.¹⁷ A 7. § (3.71) bekezdése alapján vádolt személy a nemzetközi és a kanadai büntetőjog alapján arra hivatkozhatott, hogy a katonai parancsnak engedelmeskedett (*military order defence*), a kanadai jog alapján pedig arra, hogy hivatalos személyként a jogot érvényesítette (*peace officer defence*, azaz „békebírói védekezés”). Egy harmadik kimentési lehetőség – az elkövetés helyén és idején a szuverén hatalom által *de facto* érvényesített jog előírásainak való engedelmeskedés – kapcsán a Finta-ügy szempontjából különösen fontos volt a kiegészítés 7. § (3.74) bekezdésének rendelkezése, mely elvileg felfüggesztette a 15. §-ban megfogalmazott kimentési lehetőséget.¹⁸

Az 1987. évi kiegészítés fontos – a Finta-ügy szempontjából jelentőséggel ugyan nem bír, de a korabeli megoldásoktól (például az 1988-as ausztráliai *War Crimes Amendment Act* sokat vitatott szabályától, mely időben a második világháborúra, területileg pedig Európára korlátozta saját hatályát) különböző – eleme volt az is, hogy az e két bűncselekmény miatti felelősségre vonhatóságot sem időben, sem területileg nem kötötte a második világháborúhoz, bár megfogalmazott bizonyos korlátozásokat.¹⁹ Ennek alapján Kanadában elvileg felelősségre vonhatók a későbbi vagy jelenlegi háborúk során háborús és emberiség elleni bűncselekményt elkövető személyek is; bár ismereteim szerint ilyen perekre mindeddig nem került sor.

A jog reformját követő fél évtizedben két bírósági eljárást folytattak le: 1988-ban Torontóban bíróság elé állították a magyar Finta Imrét,²⁰ 1989-ben Ottawában pedig a fehérorosz Michael Pawlowskyt.²¹ A szlovák Stephen Reistetter ügye az ügyészi szakig jutott, vádemelésre végül nem kerül sor, s nem indult eljárás az Egyesült Államokból 1988-ban Montrealba települt Vladimir Sokolov ellen sem.²² Az egyetlen, ügyészi szempontból eredményesnek mondható kanadai jogi eljárás az volt, amelynek következtében egy vancouveri Szövetségi Bíróság (precedens értékűnek mondott, valójában azonban *contra legem* meghozott) döntése²³ alapján a holland Jakob Luitenst 1992-ben kiadták Hollandiának.

Finta Imre büntetőügyére két polgári pert²⁴ követően került sor. A büntetőügyet a kanadai bíróságok hat eljárás keretében tárgyalták. Az 1988. december 10-i vádemelést nyolc hónapig tartó tárgyalás előtti eljárás követte egy ontariói bíróságon (*Ontario Court*,

General Division), melynek célja a vád jogszerűségének tisztázása volt. Mindenekelőtt azt a kérdést kellett megválaszolni, hogy alkotmányosak-e a kanadai Büntető törvénykönyv háborús és emberiség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos, 1987. évi kiegészítés szerinti rendelkezései. A bíró, Frank Callaghan szerint azok összeegyeztethetők A jogok és szabadságok kanadai kartájával, és Finta bíróság elé állítható.²⁵

Az elsőfokú tárgyalás Torontóban zajlott tíz hónapon át. A ügyet – a második világháború idején elkövetett háborús és emberiség elleni bűncselekmények miatti felelősségre vonások történetében először – *esküdtszék* bevonásával tárgyalták. Az esküdtszék tagjait (akik között két-két tanár, titkárnő, háztartásbeli, illetőleg állami hivatalnok, valamint egy-egy irodai alkalmazott, áruházigazgató, gyári munkás és technikus volt) egy 124 nevet tartalmazó listáról választották ki a vád és a védelem egyetértésével. A jelölt zsidó származása vagy bármely rokonának az internáló és koncentrációs táborokkal való bármilyen kapcsolata kizáró körülményt jelentett.²⁶ Az esküdtszék elnöke Stephanie Reilander lett, bíróként Archie Campbell járt el; a vádat Christopher A. Amerasinghe főügyész képviselte, Finta Imre védője Douglas H. Christie volt.

A vád szerint Finta 1944. május 16. és június 30. között parancsnoki minőségben részt vett 8617 zsidó származású személy szabadságtól való jogtalan megfosztásában (*unlawful confinement*), kirablásában (*robbery*), elhurcolásában (*kidnapping*) és meggyilkolásában (*manslaughter*). E cselekmények az 1944-ben hatályos 1927. évi kanadai Büntető törvénykönyv szerint bűncselekmények voltak. A vádirat ugyanakkor nyolc úgynevezett *alternatív vádpontot* fogalmazott meg. Eszerint 8617 zsidó származású polgári személy szabadságtól való jogtalan megfosztása egyben háborús, illetve (tekintettel például arra, hogy a kétezer főre tervezett szegedi gyűjtőtáborban nyolcezernél több személyt zsúfoltak össze, nem gondoskodva a megfelelő tisztálkodási és egészségügyi feltételekről) emberiség elleni bűncselekmény is. Ehhez hasonlóan a foglyok vagonokba kényszerítése az 1987 előtti kanadai büntetőjog szerint 8617 személy elhurcolásának minősül, az 1987. évi kiegészítés szerint pedig háborús, illetőleg emberiség elleni bűncselekmény (tudniillik az annak részeként meghatározott deportálást valószínűsította meg). Mivel a bevonás körülményei (átlagosan 70–90 személyt kényszerítettek a kb. nyolcszor két méteres, összesen két vödörrel ellátott vagonokba, ahol az utazás során a deportáltaknak állniuk kellett a zsúfoltság miatt) több elhurcolt személy halálát okozták, ez a vád szerint az 1927. évi kanadai Büntető törvénykönyv alapján gondatlanságból elköve-

tett emberölés, annak 1987. évi kiegészítése szerint pedig emberiség elleni bűncselekmény.

A tárgyalás keretében 43 tanút, köztük 19 szemtanút hallgattak meg. A Magyarországról és Izraelből Kanadába utazott tanúk meghallgatása mellett a bíróság bizottságot küldött Budapestre és Szegedre, valamint Izraelbe, hogy az idős koruk miatt utazni képtelen tanúk vallomását videóra rögzítse, amit aztán a tárgyaláson vetítettek le. A tanúvallomások szerint Finta hangosbeszélőn naponta közzétette, hogy a foglyoknak be kell szolgálatniuk minden ingóságukat és értéküket, különben halállal lakolnak. Két tanú szerint személyesen felügyelte az értékek begyűjtését, két másik tanú szerint pedig a vasútállomáson ő irányította a foglyok vagonokba kényszerítését. Az egyik tanú szerint Finta személyesen törte le édesanyja botjáról az ezüst fogantyút és konfiskálta azt, egy másik tanú pedig azt a vádbeli állítást erősítette meg, hogy Finta parancsokat adott a csendőröknek, mikor azok a foglyokat a téglagyárból az állomásra kísérték.

A szemtanúk négy csoportba voltak sorolhatók. Az első csoportba tartozó hat tanú már a vád tárgyát képező cselekmények elkövetése előtt ismerte Fintát, és vallomásával azt tanúsította, amit a vádlott a téglagyárban és az állomáson mondott, illetve tett. A másodikba tartozó három tanú korábban nem ismerte őt, de úgy azonosította, mint aki a téglagyárban és az állomáson mondta, illetve tette a vád tárgyává tett cselekményeket. A harmadik csoportba sorolható három tanú korábban ugyancsak nem ismerte Fintát, de mások azonosítása alapján tanúsította, hogy bizonyos dolgokat tett, illetve mondott. Végül a negyedik csoportba tartozó nyolc tanú, aki nem ismerte őt korábban és nem is azonosította, azokról az eseményekről tanúskodott, amelyek a téglagyárban és az állomáson történtek. Minthogy néhány tanúvallomás azon alapult, amit a tanúnak mások mondtak (például az egyik esetben a tanúnak mások mondták, hogy a bevagonírozás irányítója Finta volt), ezért Campbell bíró az esküdteknek azt az iránymutatást adta, hogy a vallomásokat a személy azonosítása szempontjából ne vegyék figyelembe. A bizonyítási eljárás során ezen kívül bemutatnak korabeli fényképeket, íráselemzést végeztek és a vádlottat ujjlenyomatokkal is azonosították. Meghallgattak továbbá számos szakértőt, többek között Randolph L. Brahamot,²⁷ a New York-i holokauszt-kutató intézet professzorát, M. Cherif Bassiounit, a nemzetközi büntetőjog kiváló ismerőjét és Révész T. Mihályt, a magyar jog történetének elismert szakértőjét.

A tárgyalást vezető bíró több vonatkozásban is meglehetősen különös módon járt el, ami a későbbi eljárások során sok vitára adott okot. Az egyik esetben például a bíróság *saját* bizonyítékeként bevonta

a bizonyítási eljárásba két tanú (Balló és Kemény) videóra rögzített vallomását, valamint a gyűjtőtábor egyik túlélőjének (Dallos) a magyarországi tárgyaláson tett tanúvallomásáról készült jegyzőkönyvet. Eszerint Dallos, aki 1963-ban meghalt, Finta 1947-es szegedi tárgyalásán egy bizonyos Bodolay hadnagyról beszélt,²⁸ aki szerinte a szegedi zsidók deportálásának felelőse lehetett. Az esküdteknek adott útmutatásban Campbell bíró ehhez ráadásul hozzátette, hogy a bizonyíték a kanadai büntetőeljárás jog szempontjából ugyan „szóbeszéd” jellegűnek (*hearsay*) számít, ezért nem lenne szabad figyelembe venni, más bizonyítékokkal együtt azonban hozzájárulhat a vádlott felelőségének megállapításához a téglagyárban uralkodó viszonyok vonatkozásában. Egy másik esetben, nevezetesen az alternatív vádpontokat illetően a bíró azzal a megjegyzéssel igazította el az esküdteket, hogy jogilag veszélyes lenne a vádlottat csupán a „rendes” bűncselekményként értelmezett emberölésért elítélni (a vádirat egyébként két konkrét személyt nevezett meg, akik az utazás során veszítették életüket), mert – ahogy fogalmazott – a deportáltak halálának pontos okáról nem létezik orvosi bizonyíték.

Finta Imre – aki a kanadai emigráns szervezetek által összeadott százezer dolláros óvadék letétele után szabadlábban védekezett – mindvégig tagadta bűnöségét. Azt elismerte, hogy a vád tárgyát képező cselekmények idején és helyén jelen volt, de azt állította, hogy ott nem gyakorolt irányító hatalmat, mindenben jogszerűen járt el, s általában véve a német SS parancsainak kellett engedelmessé válnia. Elismerte továbbá, hogy részt vett az értékek begyűjtésében, ám azt állította: ezzel csupán az 1944-ben hatályos magyar jogszabályokat érvényesítette. E vonatkozásban a legfontosabb jogszabály az 1944. április 7-i 6163/1944. BM. *res.*, az úgynevezett Baky-rendelet²⁹ volt.

Finta védője igen változatos érvelési technikákat alkalmazott. Mindenekelőtt annak előtérbe állítására törekedett, hogy Magyarországon a zsidók ellenséges érülettel viseltettek a kormány iránt: örömmel fogadták a szovjet csapatok közeledtét, azt kívánták, hogy a magyar kormány elveszítse a háborút, s ezért veszélyt jelentettek a hadban álló államra. Párhuzamot vont továbbá a zsidó deportálások és a japán etnikum Pearl Harbor utáni kanadai és amerikai internálása között, s a gyakori bírói figyelmeztetések ellenére is zsidó származású politikusok névsorait ismertette Karl Marxtól Kun Bélán át Rákosi Mátyás felsorolásáig. Braham professzor szakértői szerepét azért kifogásolta, sikertelenül, mert származásánál fogva elfogult, az egyik tanú vallomását pedig egyszerűen melodramatikus kitalációnak nevezte. Emellett arra hivatkozott, hogy védenca a Magyarországon

1944-ben hatályos jogot érvényesítette, illetve egy *de facto* érvényesített jog előírásainak engedelmeskedett.

Ugyanakkor a magyar jogtörténet szakértője, aki az 1944-ben hatályos magyar jogrendszert mutatta be és elemezte az esküdtek számára, a Baky-rendelet nyilvánvaló jogellenességére mutatott rá. Előadta azt is, hogy a bűnügyi nyomozati cselekményeket is fogantató magyar csendőrség tagjai jogi képzésben részesültek, aminek alapján egy csendőr századosnak tudnia kellett volna, hogy Baky Lászlónak nem volt hatásköre a 6163/1944. rendelet kibocsátására, s az több ponton is sértette a magyar jogot.

Az esküdtszék 1992. május 25-én minden vádpont alól felmentette Finta Imrét.³⁰ Az ügyész fellebbezett; a fellebbezéshez Finta képviselője a Büntető törvénykönyv 1987. évi kiegészítésének alkotmányosságára vonatkozó kifogásai újbóli megfogalmazásával csatlakozott.

Az ügyet másodfokon az ontariói Fellebbviteli Bíróság (*Ontario Court of Appeal*) tárgyalta 1992 folyamán, öt bíróból álló tanácsban. E bíróság 3:2 arányban elutasította a fellebbezést: Arbour, Osborne és Doherty bírók a fellebbezés elutasítása mellett, vagyis Finta felmentése, Dubin és Tarnopolsky bírók pedig a fellebbezés elfogadása és új tárgyalás elrendelése mellett szavaztak. A kisebbségi különvéleményt Tarnopolsky bíró fogalmazta meg. A fellebbviteli bíróság a Btk. kiegészítésének alkotmányosságát megkérdőjelező indítványokat egyhangúan elutasította, a különvéleményben foglalt jogi kérdéseket illetően pedig lehetővé tette a további fellebbezést.³¹

Az ítélet ellen az ügyész és négy beavatkozó³² – a Holokauszt Emlékezés Kanadai Társasága (*Canadian Holocaust Remembrance Association*), a Kanadai Szövetség Fiai Emberi Jogi Liga (*League for Human Rights of B'Nai Brith Canada*), a Kanadai Zsidó Kongresszus (*Canadian Jewish Congress*) és egy *InterAmicus* nevű szervezet – a Legfelsőbb Bírósághoz fellebbezett, amihez Finta képviselője úgynevezett ellen-fellebbezéssel (*cross-appeal*) csatlakozott.³³

Az ügyész hét pontban vitatta a Fellebbviteli Bíróság döntését. Először is azt állította, hogy a Fellebbviteli Bíróság tévedett a jogot illetően, amikor úgy ítélte meg, hogy a kanadai Büntető törvénykönyv 7. § (3.71) bekezdése nem pusztán *joghatósági* kérdésről rendelkezett, hanem *érdemben* határozta meg két bűncselekmény elemeit (azaz két új bűncselekményt vezetett be a kanadai jogba), ezért az esküdtszéknek nem csupán azt kellett eldöntenie, hogy bűnös-e a vádlott az 1927. évi Büntető törvénykönyvben foglalt bűncselekményeket illetően, hanem azt is, hogy cselekménye háborús és emberiség elleni bűncselekményt képez-e a 7. § (3.71) és (3.76) bekezdése értelmében. Másodszor, a Fellebbviteli Bíróság tévedett a

jogot illetően, amikor úgy vélte: az elsőfokú tárgyalást vezető bíró helyes útmutatást adott az esküdtszéknek az úgynevezett *mens rea* követelményét illetően. A bíró szerint ugyanis az ügyésznek nemcsak azt kellett bizonyítania az esküdtek számára, hogy a vádlottnak *szándékában állt* elkövetni az 1927. évi Büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekményeket: a szabadságtól való jogtalan megfosztást, a rablást, az elhurcolást és az emberölést, hanem azt is, hogy Finta *tudta*: magatartása emberiség elleni és/vagy háborús bűncselekményt képez a 7. § (3.7) bekezdése által meghatározott értelemben. Harmadszor, miután a védő perbeszéde több vonatkozásban izgató és elfogult volt, a Fellebbviteli Bíróság tévedett a jogot illetően, amikor azt állapította meg, hogy a tárgyalást vezető bíró esküdtszéknek adott útmutatása megfelelően korrigálta az ügyéssel szembeni előítéletet, biztosítva ezzel az ügyész számára is a méltányos tárgyaláshoz való jogot. Negyedszer, miután megállapítást nyert, hogy a bíró tévesen terjesztette elő *saját* bizonyítékként a Dallos-féle nyilatkozatot, valamint Kemény és Balló tanúk videóra rögzített vallomását, megfosztva ezzel az ügyéset attól a törvényi jogától, hogy utóljára szóljon az esküdtekhez, a Fellebbviteli Bíróság a fellebbezés szerint tévedett a jogot illetően annak megállapításakor, hogy ez nem volt lényeges eljárásjogi hiba és érdemben nem befolyásolta az esküdtszék döntését. Ötödször, a Fellebbviteli Bíróság tévedett a jogot illetően, amikor úgy vélte, hogy a Dallos-féle nyilatkozat annak ellenére is felhasználható volt bizonyítékként, hogy nem esett az úgynevezett szóbeszédre vonatkozó bizonyítási tilalomnak (*hearsay rule*) a kanadai jogban elfogadott kivételi közé. Hatodszor, a Fellebbviteli Bíróság tévedett a jogot illetően, amikor úgy vélte, hogy a tárgyalást vezető bíró helyes útmutatást adott az esküdteknek a vádlott szemtanúk általi azonosításának értékelésekor. Végül hetedszer, a Fellebbviteli Bíróság tévedett a jogot illetően, mert nem állapította meg, hogy a tárgyalást vezető bíró helytelenül járt el, amikor az esküdtszék megítélésére bízta a kanadai büntetőjogban elfogadott „békebírói védekezés”, a nemzetközi és a kanadai büntetőjogban elfogadott „katonai parancsnak való engedelmeskedés”, valamint a vádlott ténybeli tévedésének megítélését; továbbá helytelen útmutatást adott az esküdtszéknek azzal, ahogyan e kimentési lehetőségeket meghatározta.

Az ellen-fellebbezés újra alkotmányjogi kérdéseket vetett fel, és négy kérdésben kérte a Legfelsőbb Bíróság válaszát. Sérti-e a Btk. 7. § (3.74) bekezdésének rendelkezése a jogok és szabadságok kanadai kartájának 7. cikkét (az alapvető igazságosság elvét), a 11. cikk *a.* pontját (a bűncselekmény elkövetésének vádjáról szóló ésszerű időn belüli tájékoztatás joga),

annak *b.* pontját (az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog), *d.* pontját (az ártatlanság védelméhez való jog), *g.* pontját (mely lényegében a *nulla poena sine lege* elvét fogalmazza meg), 12. cikkét (mely tiltja a kegyetlen és szokatlan büntetéseket), valamint 15. cikkét (mely a jogegyenlőséget biztosítja)? Ha igen, ésszerű korlátozást jelent-e ez egy szabad és demokratikus társadalomban, s a karta 1. cikke alapján igazolható-e? Továbbá: sérti-e a Btk. 7. § (3.71) és (3.74) bekezdésében foglaltak együttes értelmezése a karta imént idézett cikkeit? S ha igen, ésszerű korlátozást jelent-e ez egy szabad és demokratikus társadalomban, ami a karta 1. cikke alapján igazolható?

A Legfelsőbb Bíróság hét tagú bírói tanácsa 1994. március 24-én 4:3 arányban elutasította az ügyészi fellebbezést.³⁴ Lamer, Gonthier, Cory és Major bírók a fellebbezés elutasítása, La Forest, L'Heureux-Dubé és McLachlin bírók pedig annak elfogadása mellett foglaltak állást. A többségi véleményt Peter D. Cory, a kisebbségi álláspontot Gerald V. La Forest bíró fogalmazta meg.

Az ítélet ellen ügyészi támogatással két beavatkozó – a Holokauszt Emlékezés Kanadai Társasága és a Kanadai Szövetség Fiai Emberi Jogi Liga – a Legfelsőbb Bíróság szabályzatának 51. §-a alapján perújítást (*rehearing*) kezdeményezett. Az indítványt a Legfelsőbb Bíróság 1994. június 23-án elutasította, lényegében a márciusi döntésben foglaltak alapján.³⁵

JOGHATÓSÁG ÉS SWEET REASON

A Finta-ügyben hozott döntés elméleti problémái közül az alábbiakban a joghatóság – s azzal összefüggésben a visszaható hatály – problémáját vizsgálom, arra keresve választ, hogy milyen *jogi megfontolások* álltak a többségi, illetve a kisebbségi vélemények mögött, és milyen érvekkel támasztották alá azokat. Az ügy fő kérdése – melyben mint fókuszban sok más probléma is összefut, s amelynek megválaszolása a per során számos gyakorlati következménnyel járt – ugyanis, hogy a kanadai Btk. 1987. évi kiegészítésével bevezetett 7. § (3.71) bekezdése pusztán a *joghatóságot* szabályozza-e, vagy *érdemi* előírást tartalmazva két új bűncselekményt határoz meg, illetve vezet be a kanadai jogba.

Ha ugyanis az e szakaszban foglaltak joghatósági jellegű rendelkezések, akkor – mivel a joghatóság *jogi*, s nem *ténykérdés* – bírónak, nem pedig esküdtszéknek kell (az adott ügyben: kellett volna) eldöntenie, hogy az elkövetett cselekmények háborús vagy emberiség elleni bűncselekmények-e. Ha viszont érdemiek, akkor az esküdtszéknek kell kimondania,

hogy a vádlott elkövette-e az abban büntetni rendelt magatartást. Ugyanígy: az e kérdésben való állásfoglalás meghatározza a *visszaható hatály* esetleg felvetődő problémáihoz való viszonyt is. A szabály joghatóságiként való értelmezése esetén az vethető fel – miként Finta képviselője fel is vetette –, hogy a nemzetközi jognak a második világháború idején nem volt része e bűncselekmény; szubsztantív jellegűként való értelmezése esetén pedig az, hogy a kanadai parlament visszaható hatályú törvényt alkotott.

A bírák állásfoglalása e kérdésben a per során folyamatosan változott. Callaghan bíró szerint a Btk. 7. § (3.71) bekezdése „joghatóságot ruház a kanadai bíróságokra azon cselekmények vonatkozásában, amelyek az elkövetés idején hatályos kanadai jog szerint bűncselekmények lettek volna, ha Kanadában követik el”.³⁶ Ezt Campbell bíró is elfogadta, ám a joghatósági kérdés következményeit illetően az esküdtszékre bízta az állásfoglalást. Az ontariói Fellebbviteli Bíróság ezzel szemben már úgy látta, hogy a rendelkezés „nem a bíróság joghatóságáról beszél, hanem az e szakaszban megnevezett bűncselekmény területi hatásáról”, s ezt a „büntetőjog területi hatókörének (*territorial reach*) Kanadán túl, az egész világra való kiterjesztésével teszi, amennyiben a kérdéses magatartás megfelel e szakasz kettős kriminalitási követelményének”.³⁷ Végül a Legfelsőbb Bíróság többsége már egyértelműen úgy látta, hogy a kanadai bíróságoknak az ügyben csak azért van joghatósága, mert a kérdéses rendelkezés érdemben határoz meg két bűncselekményt. Cory bíró szerint „a joghatóság meghatározásakor az elkövetett cselekmény *természete* döntő fontossággal bír... Az egyetlen ok, amely alapján a kanadai bíróságok elítélhetik az olyan személyeket, mint Finta Imre, az az, hogy azon magatartásokat, amelyeket állítólag elkövetett, háborús vagy emberiség elleni bűncselekményeknek tekintjük.”³⁸ A többségi álláspont racionális magva eszerint az, hogy a joghatósági (*jogi*) kérdés eldöntéséhez először a cselekmény *ténybeli* jellegét („természetét”) kell megítélni. A jogi- és ténykérdések jellegzetes keveredéséről van tehát szó, s ezért használta az indoklásokban több bíró is a „joghatósági tények” fordulatot (ami önmagában elég különös kifejezés). E racionális elem ugyanakkor még nem határozza meg, hogy az „elkövetett”, vagy a jogszabályban tényállásszerűen „leírt” (meghatározott), noha nem törvényi tényállásszerűen meghatározott cselekmény jellegét kell-e alapul venni. Ez a szöveg értelmezésének kérdése.

A szakirodalomban általánosan elfogadott,³⁹ s az e sorok írója által is osztott vélemény szerint a Legfelsőbb Bíróság többsége helytelenül értelmezte a kérdéses rendelkezést. Emellett szól mindenekelőtt a szöveg szó szerinti értelmezés alapján nyilvánvaló je-

lentése, hisz a törvény nem a „büntetendő” fordulatot használja, hanem azt mondja: bizonyos magatartások elkövetője „úgy tekintendő”, mint aki Kanada területén követte el tetteit. Ezt erősíti meg az is – amint arra a kisebbségben maradt La Forest bíró rámutatott⁴⁰ –, hogy a 7. § (3.71) bekezdése nem határoz meg *büntetést* (mint egyébként a kanadai Btk. területi hatályt kitérítő egyéb rendelkezései, például a kalózkodás tilalma). Erre az eredményre lehet jutni a rendszertani értelmezés alapján is, nevezetesen annak figyelembevételével, hogy a vitatott szakasz a Btk. *általános*, nem pedig az egyes bűncselekményeket meghatározó *különös* részében található. S végül, az úgynevezett történeti értelmezés keretében szokás szerint vizsgálандó törvényelőkészítő iratok (például a Deschênes-féle bizottság jelentése, a parlamenti jegyzőkönyvek stb.) elemzése⁴¹ is ezt a következtetést erősíti meg.

A Legfelsőbb Bíróság többsége tehát tévedett. Ám ha nem feltételezzük – s miért tennénk? –, hogy a jogban járatos és az ítélezésben nagy tapasztalatokkal rendelkező bírókat esendő, gyarló, vagy esetleg alantas célok vezették, akkor fel kell tennünk a kérdést: mi lehetett tévedésük oka?

Számomra úgy tűnik, ebben az a körülmény játszott szerepet, hogy nem vették figyelembe a visszaható (*retroactive*) és a visszatekintő (*retrospective*) jogszabályok – rendszerint elhanyagolt, de korántsem jelentéktelen – különbségét. Pedig a per egy korai, tárgyalás előtti szakaszában Callaghan bíró röviden érintette a kérdést, David H. Doherty megkülönböztetését idézve. Eszerint „a *visszaható törvény* olyan, amelyet azért fogadnak el, hogy az elfogadása előtti időt illetően gyakoroljanak hatást, s az ilyen törvény a kihirdetése előtti időre vonatkoztatva változtatja meg a jogot”. Ehhez talán csak annyit kell hozzátennünk: miközben e törvény a kihirdetése előtti időre vonatkoztatva változtatja meg a jogot, e változás jogkövetkezményei csak a kihirdetés után érvényesülnek, tehát a visszaható törvény időbeli hatályának két, egymástól elkülönült intervalluma van. A *visszatekintő* törvény ezzel szemben „olyan, amely azt tudatja, hogy egy kihirdetése előtti magatartás következményeinek a kihirdetés után, a törvény elfogadásának eredményeként más jogi hatása lesz”.⁴²

E megkülönböztetés alapján azt mondhatjuk, hogy a Btk. 1987. évi kiegészítésével a kanadai parlament nem visszaható hatályú jogot alkotott (alkotmányos rendelkezéseinek módosítása nélkül ezt nem is tehetne volna; szemben például Ausztrália parlamentjével, ahol nem létezik ilyen alkotmányos tilalom), hanem *visszamenőlegesen* terjesztette ki a kanadai bíróságok *joghatóságát* a területén kívül elkövetett bűncselekményekre. S mivel ezek meghatározó-

sa során a nemzetközi büntetőjogra utalt, ezzel a „kettős kriminalitás” látszatát fogalmazta meg. Ám ez csak látszat volt, hisz amit Finta Imre elkövetett, arra két különböző jogrend vonatkozott ugyan, de különbözőképpen: a magatartást 1944-ben egy jogrend (tudniillik a nemzetközi jog) tiltotta, bár jogérvényesítő gépezet hiányában e tilalomhoz nem fűzhetett jogkövetkezményeket, 1987 után pedig – Kanadában – egy másik jogrend (tudniillik a kanadai jog) rendelte büntetni.

E megközelítés a Finta-ügy egy másik elméleti problémájához vezet. Ha a vádlott magatartását a nemzetközi jog tiltotta és a kanadai jog rendelte büntetni, akkor a cselekmény megítélésekor a *tényállási elemek* tekintetében vajon a nemzetközi vagy a kanadai jogot kell-e alapul venni, *amennyiben* e két jogrendszerben *különböznek* a bűncselekmények kritériumai? E kérdés mind a Fellebbviteli, mind a Legfelsőbb Bíróság bírót megosztotta.

A többség álláspontja szerint ahhoz, hogy valamely cselekmény nemzetközi jogi bűncselekménynek minősüljön, annak mind az úgynevezett objektív tényállási elemek körében (melyeket az angolszász büntetőjogi rendszerek *actus reus*ként foglalnak össze), mind az elkövető tudatállapotának leírására szolgáló szubjektív elemeket (*mens rea*) illetően valamilyen többlettel kell rendelkeznie. Az emberiség elleni bűncselekmény esetén ilyen „kiegészítő elem” az – fejtette ki Cory bíró –, hogy „az embertelen cselekmény egy meghatározható embercsoport megkülönböztetésén vagy annak üldözésén alapul”; a háborús bűncselekmény esetén pedig az, hogy „a fegyveres konfliktusok jogának megsértését jelenti”.⁴³ Ezzel lényegében a kisebbség is egyetértett. Ám a többség szerint *ezen túl* az is szükséges, hogy az emberiség elleni bűncselekmény esetén a cselekmény „kegyetlen és iszonyatos” tettekből álljon, a háborús bűncselekmény esetén pedig hogy „megrázzon minden helyesen gondolkodó népet”. A többség így egyetértett azzal, ahogyan a tárgyalást vezető bíró az esküdtszék számára adott útmutatásában az „embertelen” olyan jelzőkkel és fordulatokkal határozta meg, mint „brutális”, „civilizálatlan”, „barbár módon kegyetlen”, „az emberi érzéseket nélkülöző”, „könyörtület nélküli”, „érzéketlen”, „a szenvedés iránti részvétet nélkülöző”. Cory bíró szerint „az embertelenség ebben az összefüggésben olyan bánásmódot jelent, amely az adott körülmények között feleslegesen kemény”. A nemzetközi jogi bűncselekmény objektív elemeinek ilyen értelmezését az ítélet szerint a törvényhozó céljának figyelembevétele támasztja alá, nevezetesen, hogy a kiegészítő rendelkezésekkel a kanadai parlament a felelősségre vonhatóság (*blameworthiness*) további követelményeit tette hozzá az erkölcsi felröha-

tóságnak (*moral culpability*) a rendes bűncselekmények esetén megkívánt szintjéhez.⁴⁴

A kisebbségben maradt La Forest bíró ezzel szemben úgy látta, hogy az embertelen cselekmény nemzetközi büntetőjogi jellegéhez az is elég, ha az „a polgári lakosság vagy valamely meghatározható embercsoport ellen irányul”, a háborús bűncselekmény minősítő kritériuma pedig az, hogy nemzetközi konfliktus keretében követik el, vagy a tettes egy megszálló hatalom képviselője stb. „Féltrevezető az olyan nyelvezet használata – jegyezte meg –, amely azt sugallja, hogy a nemzetközi jogi bűncselekmények esetén valamilyen módon a felróhatóság (*culpability*) magasabb szintjét követelik meg.”⁴⁵

Ugyanilyen nagy volt a véleménykülönbség a bírák között a tényállási elemek szubjektív vonatkozását illetően is. A Legfelsőbb Bíróság többsége ugyanis jóváhagyólag elfogadta a tárgyalást vezető bíró álláspontját, amely szerint a háborús vagy emberiség elleni bűncselekményhez nem elég azt bebizonyítani, hogy a cselekmény rablásnak, szabadságtól való jogtalan megfosztásnak, elhurcolásnak vagy emberölésnek (*manslaughter*) minősülne, ha Kanada területén követik el. A bűnösség kimondásához annak bizonyítása is szükséges, hogy a vádlott *tudatában volt* olyan tényeknek, illetve körülményeknek, vagy *szándékosan nem vette figyelembe* azokat, amelyek a nemzetközi büntetőjog fogalmi körébe emelik cselekedetét. A kisebbségben maradtak szerint viszont a szubjektív bűnösség kritériumai a nemzeti és a nemzetközi büntetőjogban eltérhetnek ugyan egymástól, de ez nem jelenti azt, hogy a nemzetközi büntetőjog e tekintetben többet követel.

Ráadásul a bíróság többsége abban is tévedett – mutat rá az egyik elemző⁴⁶ –, hogy miközben a magatartás *körülményeire* vonatkozó *tudatállapotot* illetően *többet* követelt, mint a kanadai jogban szokás, addig az *egyes tettek* vonatkozásában (Finta cselekedeteinek részelemeit illetően) a kanadai jogban elfogadott kritériumot alkalmazta. Az emberölés vonatkozásában például az úgynevezett *mens rea* kritériumok köréből elégségesnek tartotta „a testi sérelem ésszerű előreláthatóságának” alkalmazását, vagyis annak vizsgálatát, hogy amikor a vádlott irányító módon részt vett az áldozatok vagonokba kényszerítésében, vajon ésszerű módon láthatta-e előre, hogy közülük néhányan az utazás során meg fognak halni. A nemzetközi büntetőjogban a parancsnokok vonatkozásában elfogadott „tudta vagy tudnia kellett volna” kritériumot viszont e tekintetben nem vizsgálták, így az sem derült ki, hogy ha Finta nem tudott a következményekről, az vajon valamilyen (parancsnoki) kötelezettségének felróható elhanyagolásából következett-e.

Amint azt a kisebbségben maradt La Forest bíró meggyőzően kimutatta, a tárgyalást vezető bíró esküdszéknek adott útmutatásában az hangsúlyozódott, hogy valamilyen szubjektív tudati elemnek, tudniillik a *mens rea* valamilyen formájának a háborús vagy emberiség elleni bűncselekményt jelentő tettek *minden eleme* vonatkozásában fenn kell állnia. A szabadságtól való megfosztás mint emberiség elleni bűncselekmény szükségszerű tudati elemei eszerint a következők: a vádlott tudta, hogy (1) a szabadságtól való megfosztás tényszerűen (azaz nem jogi értelemben vagy jogászi minősítés szerint) emberiség elleni bűncselekmény abban az értelemben, hogy az (a) szolgáorba kényszerítés vagy (b) embertelen, illetőleg üldözésen alapuló deportálás (*deportation*), vagy (c) faji, illetőleg vallási üldözés, vagy (d) embertelen cselekedet; és (2) a szabadságuktól megfosztott emberek a polgári lakoságnak vagy a személyeknek valamilyen meghatározható csoportját képezik és (3) a szabadságtól való megfosztás valamilyen háborús vagy emberiség elleni cselekedet vagy háborús bűncselekmény végrehajtása, illetve azzal áll összefüggésben.

A tárgyalást vezető bíró ezen túl azt is hangsúlyozta, hogy ezek olyan szubjektív feltételek, amelyeknek a bíróság előtt álló *konkrét* vádlott esetében kell fennállniuk. „Nézetem szerint – értékelte e végeredményt La Forest – ez nagyon is magas követelmény; a *mens reának* [itt: a bűncselekmény elkövetésére irányuló szándéknak] csak a háborús vagy emberiség elleni bűncselekmény egyénileg felróható elemei vonatkozásában kell fennállnia, nem pedig minden olyan körülmény vonatkozásában, amely azt körülv teszi.”⁴⁷

Ezeket az ellentmondásokat Cory bíró azzal látta áthidalhatóknak, hogy azt hangsúlyozta: a bűncselekményt annak *kontextusában* kell vizsgálni. „Az ilyen [azaz a háborús és emberiség elleni] bűncselekményeket rendszerint háborús időkben követik el. A háborúk halállal és pusztítással járnak. Az érző emberi megfontolás (*sweet reason*) gyakran az egyik első áldozat. Az érzelmek manipulálása a téves információkkal és a propagandával együtt gyakran része a háború iszonyatos díszleteinek. A téves információk és az eltorzított riportok⁴⁸ úgy elszaporodhatnak, hogy egy olyan szervezet, mint a csendőrség tagja esetén nem lehet automatikusan feltételezni: az illető valóban tudta, hogy olyan összeesküvés része, amely egy emberi faj teljes megsemmisítésére irányul. Nem lehet elfelejteni, hogy a magyar nép lojális volt a tengelyhatalmak ügyéhez. Az országban mindenütt erős volt a németbarát érzés...”⁴⁹ E „kontextusban való vizsgálat” következtében a háborús és emberiség elleni bűncselekmények esetén az elkövető tudatállapotának megítélésekor az objektív kritériumok (például

az adott helyzetben cselekvő személy előre látható, hogy..., elhanyagolt-e valamilyen kötelezettséget, stb.) helyett vagy mellett *szubjektív* kritériumok is alkalmazhatók (a németbarát és antiszemita előítéletekkel áthatott környezetben egy paramilitáris szervezet tagjától elvárható-e az, hogy... stb.).

A probléma másként – és nagyon általánosan – úgy is megfogalmazható, hogy a bűnösség vonatkozásában mi a kapcsolat a cselekmény *tényszerű* jellegével összefüggő tudati elem és annak *jogi minősége* között. E kettő összekeverését már Dubin bíró kifogásolta, mert úgy látta, hogy a tárgyalást vezető bíró az esküdtszéknek adott útmutatásban az „embertelen tett” fogalmába bevonta az emberiség elleni bűncselekménynek a 7. § (3.76) bekezdésében adott meghatározását. Vagyis a kérdés az, hogy az elkövetőnek a magatartás embertelenségéről alkotott tudata az emberiség elleni bűncselekmény kritériumaként jelölhető-e meg. A kanadai Legfelsőbb Bíróság eljáró tanácsának többsége szerint igen, kisebbsége szerint nem. La Forest bíró például így fogalmazott: „Ha egy vádlott tudatosan szűk marhavagonokba zár idős embereket, egy hosszú utazáshoz alig adva ételmet nekik, akkor annak a ténynek, hogy ő szubjektíve nem tekintette ezt embertelennek, lényegtelennek kell lennie.”

De vajon melyik álláspont a helyes a nemzetközi büntetőjog szerint? Vagyis a nemzetközi jogi bűncselekmény elkövetőjének tudnia kell-e azt, hogy megsértette a nemzetközi jog valamely tiltó rendelkezését? E kérdésben a nemzetközi büntetőjog művelői nem képviselnek egységes álláspontot. Az elsőfokú tárgyaláson szakértőként meghallgatott Cherif Bassiouni például tanúvallomásában azt hangsúlyozta: ahhoz, hogy valakit nemzetközi jogi bűncselekmény elkövetése miatt elítéljenek, nem kell ugyan tudnia, hogy a nemzetközi jog valamely konkrét tényállását valószínűsíti meg, de rendelkeznie kell egy olyan „*általános érzéssel*”, amely szerint magatartása a nemzetközi jog szerint jogellenes. Egy későbbi munkájában lényegében ugyanezt fejt ki kissé konkrétabban: „A nemzetközi büntetőjogról való tudás jogi vélelmét megdönthető vélelemnek kell tekinteni. E megdönthető vélelem magában foglalja az elkövetett magatartás jogszerűtlenségéről való tudást, ami az ésszerűség kritériumán alapul. Az ésszerűség kritériuma ellenére azonban az egyén védekezhet azzal, hogy nem ismerte a jogot. Ezért e jogi kritérium nem teljesen objektív, hanem szubjektív.”⁵⁰ Mások ezzel szemben úgy vélik, hogy a nemzetközi jogi tilalommal kapcsolatos ismeret nem kritériuma a felróhatóságnak; a nürnbergi ítéletek legalábbis egyértelműen ezt támasztják alá. Sőt, mint azt egyébként a tárgyaláson Bassiouni maga is jelezte, az irodalomban ez utóbbi az uralkodó

vélemény, s az ő szakértői tanúvallomásában előadott álláspont kisebbségi nézetet képvisel. Ezek után különös, hogy a kanadai Legfelsőbb Bíróság tanácsának többsége a tudományos irodalomban kisebbséginek mondott véleményt fogadta el.

Itt is azt a kérdést kell feltennünk: mi indokolható, ha nem az előítélet, hogy a jogban járatos és azt jól ismerő bírók egy ilyen kérdésben ennyire eltérő álláspontokat fogalmazzanak meg. Számomra úgy tűnik, hogy a tényállási elemek meghatározása körüli egyet nem értés hátterében a vádlott javára szóló mentő körülmények körének és jellegének meghatározásával kapcsolatos nézetkülönbség áll. Vagyis az történt, hogy a többség már előre *szubjektívizálta* a tényállási elemek meghatározását, mert így könnyebb volt jóváhagynia egy olyan megoldást, amely – tulajdonképpen a pozitív jog dogmatikai eszközökkel történt aláírásával – a lehetségesnél bővebben kívánta meghatározni a mentő körülmények körét.

Finta Imre ügyét tehát Kanada Legfelsőbb Bíróságának többsége – a jogi érvelés síkján bizonyítható módon – „előre eldöntötte”. A bírók döntöttek, s döntésükhöz utólag keresték meg az igazoló érveket. A fentiekben túl ez egyébként a mentő körülmények (az angolszász büntetőjog dogmatikájában: kimentési lehetőségek) kapcsán is bizonyítható.

KIMENTÉSEK ÉS FELMENTÉSEK

A kimentési lehetőségek kapcsán a Finta-ügy fő kérdése az volt, hogy a vádlott a kanadai jog alapján hivatkozhatott-e a katonai parancsnak való engedelmességre,⁵¹ valamint – az ügynevezett békebírói (vagy rendészeti) védekezés⁵² alapján – arra, hogy 1944-ben a magyar jogot érvényesítette. A békebírói védekezés lehetőségét a kanadai Btk. 1987-es módosítása a háborús és emberiség elleni bűncselekmények esetén eleve kizárta; ám a védő, Campbell bíró közreműködésével kerülő úton – a tényállási elemek szubjektívizálása után – elérte, hogy e tekintetben is vizsgálják Finta tudatállapotát. A Baky-rendelet, valamint minden, annak alapján kibocsátott egyéb rendelkezés és parancs a magyar jog szerint jogszerűtlen volt, Finta ugyanakkor azt állította: e tényt illetően *tévedett*, s tévedését az adott körülmények között indokoltnak, illetőleg *igazolható*nak kell tekinteni. Az igazolható ténybeli tévedés a *common law* jogrendszerekben elfogadott kimentési lehetőség.⁵³

Ezek alapján a kanadai esküdtszéknek két kérdést kellett eldöntenie. Egyrészt, hogy egy „ésszerű embernek a vádlott helyzetében” nyilvánvalóan jogellenesnek kellett volna-e találnia a Baky-rendeletet, másrészt, hogy 1944 nyarán Finta Imre rendelkezett-

e az „erkölcsi választás” lehetőségével. E döntés előtt persze a tárgyalást vezető bírónak kellett állást foglalnia abban, hogy megengedi-e s milyen széles körben az erre vonatkozó bizonyítást.⁵⁴

A Legfelsőbb Bíróság tanácsának többsége úgy látta, hogy Campbell bíró helyesen járt el, amikor a lehető legszélesebb körben, Cory kifejezésével: *a cselekmény „kontextusában”* tette lehetővé a bizonyítást és a mérlegelést. Eszerint Finta Imre magatartásának megítélésekor a következő körülményeket kell – a Legfelsőbb Bíróság ítélete alapján összefoglalva – figyelembe venni: (a) azt, hogy vezető pozíciót töltött be egy paramilitáris szervezetben; (b) hogy Magyarország háborúban állt; (c) a szovjet invázió közvetlen veszélye fenyegetett (ugyanis 1944 nyarán a szovjet csapatok 100 kilométerre voltak Szegedtől); (d) hogy a zsidók – ahogy az ítélet fogalmazott – a szövetséges hatalmakkal rokonszenveztek, illetőleg (e) a magyarországi újságokban általánosan és nyíltan hangoztatott vélemény szerint aláássák Magyarország háborús erőfeszítéseit, de legalábbis nem lojálisak azokhoz, és (f) az újságokban közzétett általános közvélekedés szerint helyeslés fogadja deportálásukat; hogy (g) az internálást és a deportálást illetően az egész magyar államszervezet aktivizálódott, német szövetségesével együtt; (h) a rendeletekben előírt vagyonek Kobzás hivatalos szankcióit nyíltan és nyilvánosan alkalmazták, s végül, hogy az elkobzott javakat a szegedi zsinagógában letétbe helyezték. Az erre vonatkozó bizonyítékok Cory bíró véleménye szerint *valószínűvé* teszik a parancsnak való engedelmességet és „alátámaszthatják azt a téves elképzelést”, hogy azok a rendeletek, amelyek alapján a vád tárgyát képező cselekedeteket elkövették, jogszerűek voltak.⁵⁵ „Újra hangsúlyozom – fejtegette –, a helyzetet annak kontextusában kell vizsgálni. Háború volt. Az orosz hadsereg közel volt Magyarország határaihoz. Magyarország gyakorlatilag megszállt állam volt. Az országot a német katonai erők irányították és ellenőrizték. Akármennyire is jogellenes a Baky-rendelet, az esküdtszéknek módjában állt úgy gondolni, hogy egy csendőr századostól nemigen várható el, hogy ne tartsa be, s hogy a vádlott számára e rendelet katonai parancs volt.”⁵⁶

Sokat mondó tény, hogy a kisebbségben maradtak álláspontját összegző különvélemény írója, La Forest bíró e kérdésben már nem is fejtette ki álláspontját. Tudta, hogy Finta Imre büntetőjogi felelősségének és felelősségre vonhatóságának kérdése nem a kimentési lehetőségek vagy az enyhítő körülmények ilyen vagy olyan meghatározásán múlik; a döntés már benne volt a joghatósággal és a tényállási elemekkel összefüggő állásfoglalásokban.

De van-e a Finta-ügynek valamilyen általánosítható büntetőjog-elméleti tanulsága is annak megállapításán (és az adott ügyben bizonyítható voltán) túl, hogy a joghatósági kérdésben való állásfoglalás befolyásolhatja az érdemi kérdések eldöntését? A jogerős ítélet persze sokféleképpen értékelhető. Kijelenthető például: „Ez [mármint a kontextus vizsgálata] azt jelenti, hogy a rasszizmus és az antiszemitizmus korsszelleme háborús és emberiség elleni bűncselekmények esetén mentő körülmény lehet. A rasszizmus és az antiszemitizmus a nemzetközi jogi bűncselekmény tényállási eleméből a vádlott mellett szóló mentő körülménnyé alakult át.”⁵⁷ Dogmatikai szempontból azonban a Finta-ügy ennél sokkal bonyolultabb. Az antiszemitizmus ugyanis csak azáltal válhatott mentő körülménnyé, hogy helytelenül válaszoltak meg két előzetes kérdést, s a végeredményt – mint azt fentebb bizonyítottam – mintegy bekódolták az előzetes kérdésekre adott válaszokba.

S van-e valamilyen általánosabb tanulsága is a Finta-ügynek a jog általános jellegét illetően? Közismert, hogy a jogi kérdések, s különösen az úgynevezett nehéz esetek megítélése során a jogászok akkor is gyakran eltérő álláspontokat vallanak, ha egyik fél részéről sem tételezhetünk fel részrehajlást, rosszhiszeműséget, sandaságot vagy alantas indítékokat. Az eltérő, s a konfliktus okán egymással ellentétes álláspontoknak a végső döntésben a jogerő és a dolgok természet szerint nyugvópontonra kell jutniuk. Ez rendszerint úgy történik, hogy a győztes álláspont eltünteti az ítéletalkotás előtti divergenciákat, s ha meg nem is semmisíti, de bizonyos mértékben lecsillapítja, tompítja, mérsékli, végső soron pedig visszavonulásra készíti a másik oldal érveit. Ha mindkét oldalon védhető érvek állnak, az alulmaradtak – ha másért nem, hát az erkölcs és jog *különbözőségének* megszokása okán – rendszerint beletörődnek a vereségükbe. A győztes „mindent visz” – szokták mondani, s ez a jogi érvelés dinamikájára is igaz. Ha azonban a vita végére az derül ki, hogy a jogi megfontolások megsemmisítik az erkölcsieket, s ezzel az erkölestelent teszik jogossá, akkor a jog és az erkölcs nem egyszerűen *különbözik*, hanem olyan mértékben kerül egymással *ellentétbe*, amely megkérdőjelezi, sőt aláássa az előbbi általában vett értékeit.

A jog persze – vethető ellen – kockázatos vállalkozás. Miközben az igazságosság megteremtését célozza, e célt csak a törvény szerinti igazságosságként tűzheti maga elé. Ám ezzel együtt el *kell* fogadnia, hangzik az érvelés, hogy a cél megvalósításának gépezete – a különböző intézmények, szabályok, dogmatikai konstrukciók öntörvényű és sajátos belső logika szerint működő, nemritkán tökéletlen rendszere – időnként rosszul működik. Ez azonban tévedés. Vannak

dolgok ugyanis, amelyeket *nem kell* elfogadni, mert *nem lehet*. S ha nem fogadják el, tesznek is ellene.

A nemzetközi büntetőjog 1990-es években zajló fejlődése azt mutatja, hogy a kanadai Legfelsőbb Bíróság döntésének legalább egy szempontból volt pozitív hozadéka. Az 1990-es években ugyanis a Fintaügyben hozott felmentő ítélet csak egy a sok közül. Ausztráliában például a Legfelsőbb Bíróság 1992-ben bizonyítási nehézségek miatt felmentette Ivan Timofeyevich Plykovichot, akit azzal vádoltak, hogy részt vett az ukrajnai deportálásokban s azok keretében gyilkosságokat követett el; Michael Berezowsky ügyében, akit hasonló okokból állítottak bíróság elé, azonosítási nehézségek miatt született felmentő ítélet; Heinrich Wagner esetében pedig, aki a vádemelésről értesülve szívrohamot kapott, az ügyész ejtette a vádat. Az 1988-ban elsőfokon bűnösnek talált Ivan (John) Demjanukot Izrael Legfelsőbb Bírósága 1993-ban felmentette; miután hazatért az Egyesült Államokba, ott vádat emeltek ugyan ellene, de eljárási kifogásokra hivatkozva megszüntették a pert. Egy római bíróság az 1990-es években elsőfokon felmentette Erich Pribke SS-századost, aki vitathatatlanul felelős volt a 335 emberi életet követelő Fosse Ardeatine-i mérszárlásért (igaz, másodfokon elítélték ezért). Németországban 1994-ben bizonyítási problémák miatt felmentették Wolfgang Ottót, aki a buchenwaldi koncentrációs táborban meggyilkolta a kommunista párt korábbi vezetőjét, Franciaországban pedig – ahol a lyoni hóhért, Klaus Barbiet elítélték ugyan, ám a kollaboránsokkal szemben mindig megértőbbek voltak – Paul Touvier ügye csak huszonöt év után zárult le. Ezek az ítéletek és az ezeket kísérő szakirodalmi elemzések⁵⁸ olyan *lélektani helyzetet* teremtettek, amelyben egyértelművé vált, hogy a nemzetközi jog a nemzeti jogrendszerénél hatékonyabban képes megbirkózni a háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásával.

S ez nemcsak a szigorú területi hatály elvét követő államoknak szolgáltatott intő példát arra vonatkozóan, hogy milyen jogdogmatikai megoldásokkal illeszthetik be jogrendszerükbe a nemzetközi jogi bűncselekményeket, hanem annak felismeréséhez is elvezetett, hogy egy hatékony jogrend hatékony jogértvényesítő gépezetet igényel. S az 1990-es években két ilyen fórum is létrejött,⁵⁹ egy harmadik felállítására pedig, ha nem is került kézzelfogható közelségbe, de legalábbis hosszabb távon reális lehetőséggé vált. Igaz ugyan, hogy a két működő törvényszék hangsúlyozottan *ad hoc jellegű*, a harmadik pedig csak a távoli jövőben kezdi meg működését. Ám valami mégiscsak történt annak érdekében, hogy a múlt hibái ne ismétlődjenek meg, s hogy aki *hostis humani generis*sé vált, az ne maradjon büntetlenül.

JEGYZETEK

1. Vö. Cherif M. BASSIOUNI: *Crimes Against Humanity in International Law*, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1992, 511. Lásd még WIENER A. Imre: *Nemzetközi büntügyi jogsegély*, Budapest, KJK–MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1993, 21–25, 31–37, valamint Erich KUSSBACH: *Nemzetközi büntetőjog* Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Kar, 1999, 7–9. Megjegyzendő, hogy a nemzetközi büntetőbíróságok esetében a joghatóság lehetséges alapja, főleg pedig annak igazolása különbözik ezektől.
2. Hugo GROTIUS: *A háború és a béke jogáról*, ford.: HARASZTI György, BRÓSZ Róbert, DIÓSDI György, MURAKÖZY Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, II. könyv, XXI. fejezet, III. szakasz és II. könyv, XX. fejezet, XL. szakasz; II. kötet, 476, 443. Grotius álláspontjával kapcsolatban lásd még II. könyv, XX. fejezet, XLIV. szakasz, *uo.*, 448.
3. Aktualitása okán érdemes itt utalni egy amerikai dokumentumra (*Third Restatement of the Foreign Relations Law of the United States*, 1987, 404. §; idézi BASSIOUNI: *I. m.*, 513, 131. jegyzet), mely e felsorolást 1987-ben „bizonyos fajta terrorista cselekedetekkel” egészíti ki.
4. Az úgynevezett Deschênes-féle bizottság (lásd alább) 1986-os jelentése szerint a legmagasabb becslést szám – 6000 fő – mintegy „négy száz százalékosan” eltúlozta a valós helyzetet.
5. Németország 1982-ben Helmut Rauca – egykori német, 1956-tól kanadai állampolgár – kiadatását kérte Kanadától, akit azért kívántak német bíróság elé állítani, mert 1941-ben a Gestapo tagjaként Litvániában közreműködött 10 500 személy meggyilkolásában (vö. *Re Federal Republic of Germany and Rauca*, 38 O. R. (2nd) 705 (1982), helybenhagyva: 41 O. R. (2nd) 225 (Ont. C. A. 1983).
6. A kanadai Büntető törvénykönyv 6. § (2) bekezdése szerint a Kanadán kívül elkövetett bűncselekmények elkövetőivel szemben kanadai bíróság csak akkor rendelkezik joghatósággal, ha a cselekményt a Büntető törvénykönyv vagy más parlamenti törvény kifejezetten megnevezi. („E törvény vagy a parlament bármely más törvénye alapján senki sem ítéltethető el vagy menthető fel a 736. § alapján olyan bűncselekményért, illetőleg bűncselekmény esetén, amelyet Kanadán kívül követett el.”) A szigorú területi hatály elve alól természetesen már ekkor is léteztek *megnevezett* kivételek; így például a kalózkodás (74. §) vagy az emberölés elkövetésére irányuló bűnszövetkezet létrehozása (465. §), mely utóbbi már ekkor fikciós módon (lásd alább) terjesztette ki a kanadai bíróságok joghatóságát.
7. *Report of the Commission of Inquiry on War Criminals*, Ottawa, The Commission, 1986 [A Deschênes bizottság jelentése], 1. rész, 86. és *Recommendations*. Lásd Sharon A. WILLIAMS: *Laudable Principles Lacking Application. The*

Prosecution of War Criminals in Canada, in *The Law of War Crimes. National and International Approaches*, eds. Timothy L. H. McCORMACK, Gerry J. SIMPSON, Hague, Kluwer Law International, 1997, 151–170 (különösen 154–159). A kiadatási jog módosítása részben az egyezmények számának növelését, részben az 1985-ben elfogadott kiadatási törvény (*Extradition Act*, R. S. C. c. E-23, 1985) módosítását jelentette. Érdemes megjegyezni, hogy Kanadának ebben az időben nem volt kiadatási egyezménye például Lengyelországgal és a Szovjetunióval, s bár volt ilyen egyezménye Izraellel, az nemigen volt alkalmazható, mert a kiadatási törvény szerint a sikeres kiadatáshoz a bűncselekményt a kiadást kérő állam területén kellett elkövetni, ami Izrael esetében teljesíthetetlen feltétel volt. A kiadást, az állampolgárság visszavonását, illetve a kitoloncolást illetően a kanadaiak számára az amerikai jogpolitika volt a minta, amelyben a kormány már 1973-ban ezt a megoldást preferálta (lásd Hermine Braunsteiner Ryan kiadatását az NSZK-nak); az amerikai bevándorlási jog úgynevezett Holzman-féle kiegészítését (1978) követően pedig az Igazságügyi Minisztérium Speciális Vizsgálatok Hivatala (*Office of Special Investigation*) szinte minden fontos ügyben a kiadást részesítette előnyben (lásd például Hans Lipschis kiadását az NSZK-nak 1983-ban, Feodor Federenko kiadását a Szovjetunióknak 1983-ban, Valerin Trifa kiadását Portugáliának 1984-ben, John Demjanuk kiadását Izraelnek 1986-ban és Andrija Artukovics kiadását Jugoszláviának 1986-ban).

8. *Criminal Code* (Kanada), R. S. C., 1987.

9. A 7. § (3.76) bekezdése meghatározta az alkalmazáshoz szükséges fogalmakat: „E § vonatkozásában az »egyezményes nemzetközi jog« (*conventional international law*) olyan egyezményeket, szerződéseket vagy más nemzetközi megállapodásokat jelent, amelyek (a) hatályosak, és amelyekhez Kanada csatlakozott; vagy (b) amelyek hatályosak és amelyek rendelkezéseit Kanada elfogadta és alkalmazta olyan fegyveres konfliktus során, amelynek részese volt; az »emberiség elleni bűncselekmény« emberölést, kiirtást, szolgáskorba kényszerítést, elhurcolást (*deportation*), üldözést, vagy más olyan embertelen magatartást vagy mulasztást jelent, amit valamely polgári lakosság vagy a személyek bármely meghatározható csoportja ellen követtek el, függetlenül attól, hogy az sértette-e az elkövetés idején és helyén hatályos jogot, és ami az elkövetés idején és helyén a nemzetközi szokásjog vagy az egyezményes nemzetközi jog sérelmét jelenti, vagy a nemzetek közössége által elismert általános elvek szerint büntetendő cselekedet; a »háborús bűncselekmény« olyan magatartást vagy mulasztást jelent, amit nemzetközi fegyveres konfliktus során követtek el, függetlenül attól, hogy az sértette-e az elkövetés idején és helyén hatályos jogot, és ami az elkövetés idején és helyén a nemzetközi fegyveres konfliktusokra alkalmazha-

tó nemzetközi szokásjog vagy egyezményes nemzetközi jog sérelmét jelenti.” A 7. § (3.77) bekezdése szinte minden elkövetői alakzatra alkalmazhatóvá tette a két bűncselekményt megvalósító magatartásokat: „Az »emberiség elleni bűncselekmény« és a »háborús bűncselekmény« (3.76) bekezdésben történt meghatározása során a »magatartás vagy mulasztás« a nagyobb bizonyosság érdekében magában foglalja valamely magatartás vagy mulasztás elkövetésének kísérletét, az arra vonatkozó összeszövetkezést, a másnak arra vonatkozóan adott tanácsot, a más általi elkövetés elősegítését, az arra való felbujtást, vagy az azzal összefüggő bűnpártolást.”

10. Vö. *War Crimes Amendment Act, 1988* (Ausztrália), mely a *War Crimes Act, 1945* (Ausztrália) című törvényt egészítette ki. E megoldás problémáit illetően lásd Gillian TRIGGS: *Australia's War Crimes Trials. All Pity Choked*, megjelent: McCORMACK, SIMPSON (eds.): *I. m.*, 123–149 (különösen 127–144).

11. E megoldás tulajdonképpen egy vélelem (*praesumptio*) megfogalmazása, amely azonban fikcióként működik.

12. Vö. *Criminal Code* (Kanada), R. S. C., 1987 és *War Crimes Act, 1991* (Egyesült Királyság) (lásd különösen a 13. §).

13. Ennek 11. cikk g. pontja szerint „akit bűncselekmény elkövetésével vádolnak, joga van arra, hogy bármely magatartásért vagy mulasztásért csak akkor állapítsák meg bűnösségét, ha cselekménye annak tanúsítása idején a kanadai vagy a nemzetközi jog szerint bűncselekményt képezett, vagy a nemzetek közössége által elfogadott általános jogelvek szerint bűnös cselekedet volt”.

14. 7. § (3.75) bekezdés: „A (3.71) bekezdésben meghatározott cselekmény elkövetése miatt – függetlenül e törvény egyéb rendelkezéseitől – csak Kanada legfőbb ügyésze vagy helyettese írásos engedélyével indítható eljárás, s az ilyen eljárás csak a legfőbb ügyész vagy a nevében fellépő jogi képviselő részvételével folytatható.”

15. 7. § (3.72) bekezdés: „A (3.71) bekezdésben meghatározott cselekményekkel kapcsolatos eljárások az eljárás idején hatályos bizonyítási és eljárási szabályok szerint zajlanak.”

16. 7. § (6) bekezdés: „Akiről azt állítják, hogy az e § alapján bűncselekménynek minősülő magatartást tanúsított vagy mulasztást követett el, s akit Kanadán kívül e bűncselekmény miatt bíróság elé állítottak és oly módon kezelték, hogy, ha Kanadában tárgyalták volna ügyét, az *autrefois acquit*, *autrefois convict* szabályra vagy kegyelemre hivatkozhatna, azt úgy kell tekinteni (*shall be deemed*), mint akit Kanadában állítottak bíróság elé és ügyét Kanadában bírálták el.” 607. § (6) bekezdés: „Akiről azt állítják, hogy Kanadán kívül olyan cselekményt követett el, ami e törvény 7. § (2)–(3.4) bekezdései vagy a 7. § (7.7) vagy (3.71) bekezdése alapján bűncselekmény, és akit ezért Kanadán kívül bíróság elé állítottak és elítél-

tek, az e bűncselekménnyel való vádoltatása esetén nem hivatkozhat az *autrefois convict* szabályra, ha (a) Kanadán kívül tartott tárgyaláson nem volt jelen és nem képviseltette magát az utasításai szerint eljáró jogi képviselővel sem, és (b) az ítéletben rá kiszabott büntetés nem hajtották végre, függetlenül attól, hogy a 7. § (6) bekezdése alapján úgy tekintendő, mint akit e cselekmény miatt Kanadában állítottak bíróság elé és ítélték el.”

17. A 7. § (3.73) bekezdése szerint „a (3.71) bekezdésben meghatározott cselekményekkel kapcsolatos eljárások során – függetlenül attól, hogy a cselekmény az elkövetés idején hatályos kanadai törvények szerint bűncselekményt képez-e – a vádlott a 607. § (6) bekezdése alapján minden olyan büntetés alól mentesítő, büntethetőséget kizáró vagy büntetést enyhítő körülményre (*justification, excuse or defence*) hivatkozhat, amit a kanadai vagy a nemzetközi jog az elkövetés vagy eljárás idején elismer”.
18. Amíg ugyanis a 15. § úgy rendelkezett, hogy „senki sem büntethető olyan magatartás vagy mulasztás miatt, amelyet a cselekedete idején hatályos, és a cselekedet elkövetésének helyén a szuverén hatalmat *de facto* birtokló személyek által érvényesített törvényeknek engedelmeskedve követett el”, addig a 7. § (3.74) bekezdése azt írta elő, hogy „a (3.71) bekezdésben meghatározott cselekmény elkövetője – a 7. § (3.73) bekezdésében, valamint a 15. §-ban foglaltaktól függetlenül – akkor is elítélhető, ha cselekményét vagy mulasztását az elkövetés idején és helyén hatályos jog előírásainak engedelmeskedve vagy azokkal összhangban követte el”.
19. Lásd a fentebb idézett 7. § (3.71) bekezdés 1/b–c. pontjait.
20. Finta Imre 1912. szeptember 12-én született Kolozsvárott. Az 1930-as években jogot tanult a szegedi Ferencz József Tudományegyetemen, jogi tanulmányait azonban nem fejezte be. Egy ideig táncos-komikusként próbált érvényesülni Szegeden, majd 1935-ben beiratkozott a Királyi Magyar Katonai Akadémia (a Ludovika) kétéves csendőrtisztképző tanfolyamára, amit sikeresen elvégzett. 1939-ben alhadnagyi rangban a Királyi Magyar Csendőrség állományába lépett, 1940-ben a debreceni csendőrnnyomozó alosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki, 1942. április 5-én pedig századossá léptették elő. 1944 márciusában Szegedre vezényelték, ahol – a csendőrség budapesti központi nyomozó parancsnokságnak alárendelten – a szegedi nyomozó alosztály parancsnoka lett. Egy későbbi, önéletrajzi jellegű írása szerint állítólag kérte Szegedről való áthelyezését. E kérvénye azonban dokumentumokkal éppúgy nem támasztható alá, mint az ugyanott tett azon kijelentése, miszerint „Szegeden mint tiszt és ember minden segítséget megadtam az üldözötteknek”, sőt többeket meg is mentett. A fennmaradt bizonyítékok amellet szólnak, hogy a „men-

tési akciókban Fintának semmiféle pozitív szerepe nem volt, sőt mint a hármass bizottság [az ügynevezett mentesítési bizottság] tagja, az értekezleteken több ügyben is a mentesítések felülbírlását szorgalmazta” (vö. MOLNÁR Judit: *Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkörületben*, Budapest, Cserépfalvi, 1995, 183. A mentesítési ügyekről lásd *uo.*, 154–173.) 1944 áprilisában Finta Imre részt vett azon a Baky László belügyminisztériumi államtitkár elnöklétével tartott értekezleten, amely a délvidéki zsidók kitelepítésének részleteiről döntött, májusban pedig a szegedi csendőrökkel együtt – ahogyan akkortájt fogalmaztak – aktívan „gettózott” (közreműködött a zsidók gettóba kényszerítésében); (vö. MOLNÁR: *I. m.*, 60, 181.) 1944. június 16. és 24. között a szegedi Rókus vasútállomás közelében lévő Társulati Téglagyárban kialakított zsidó gyűjtőtábor egyik „felügyelője” – az 1948-as magyar ítélet szerint „őrparancsnoka”, a kanadai vádirat szerint „parancsnoka” – volt. A táboron belüli pozíciója nehezen határozható meg pontosan. A gyűjtőtábor őrizetét ugyanis a Nagyváradról és Zomborról átvezényelt csendőrök látták el egy német parancsnok formális irányítása alatt. Mivel az őrzésre átvezényelt csendőrök nem tartoztak az V. (szegedi) csendőrkörület parancsnokának irányítása alá, az két csendőrszázadost rendelt ki a táborba beosztottjaikkal együtt, hogy ellenőrizzék az őrok működését. Egyikük Finta Imre volt. „Finta hat nyomozó beosztottjával volt jelen a táborban, s a csendőrök ellenőrzése helyett fő feladatának azt tekintette, hogy rendszeresen, naponta többször arra szólította fel a zsidókat, hogy adják át értékeiket, még meglévő pénzüket azonnal, mert »utána következnek a kutatás és motozás«, és ha bárkinél »a legcsekélyebb mennyiségű pénzt vagy értéket találják, az illetőt agyonlövik«. Finta és csendőrnnyomozói állandó rettegésben tartották a tábor lakóit, s »még a német parancsnok is sokallta a durvaságokat és gorombaságokat, melyeket a csendőrök elkövettek.«” (MOLNÁR: *I. m.*, 142–143. , idézve a népbírói ítéletből.) 1944. június 24. és 30. között irányító módon részt vett a foglyoknak a gyűjtőtáborból a Rókus vasútállomásra történt átszállításában és a lengyelországi Auschwitzba, illetve az ausztriai Strasshoffba útnak indított marhavagonokba kényszerítésében. 1945-ben Finta Imre elhagyta Magyarországot, Németországban amerikai hadifogságba került (ahol egyébként színelőadásokat is szervezett), majd onnan szabadulva 1951-ben Kanadába emigrált. 1956-ban állampolgárságot kapott. Itt egyebek mellett étteremtulajdonosként tevékenykedett, egy ideig vezette a torontói Moulin Rouge mulatót, s a kanadai magyar emigráns közösség elismert tagja lett. A szegedi népbírói ítélet még 1947-ben vádat emeltek ellene a népbíráskodásról szóló 1945. évi VII. törvénycikk 15. § 2. pontja szerinti „népellenes” bűncselekmény elkövetése miatt. E bíróság 1948. január 28-án, *in absentia*, öt év kény-

szermunkára, valamint vagyonekobjzásra, állásától való megfosztásra és tíz év közügyektől való eltiltásra ítélte. (Vö. MOLNÁR: *I. m.*, 182–183. A peranyagokat lásd Belügyminisztérium Történeti Irattára, V-20.979.) A kényszermunka-büntetést később öt év szabadságvesztésre változtatták. Büntetése 1958. január 27-én törvényi rendelkezés alapján elévült, 1970-ben pedig – a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1970. évi 7. számú törvényerejű rendelet alapján – a magyar jog szerint mentesült a büntetett előlélethez fűződő jogkövetkezmények alól. (Az elsőfokon eljáró kanadai bíróság bírójának megállapítása szerint a kanadai jog vonatkozásában az 1948-as magyar népbírósági ítélet semmis – jogilag úgy tekintendő, mint ami nem létezik –, az 1970-es közkegyelmi jogszabály pedig nem érvényes, azaz a kanadai jogban nem alkalmas joghatás kiváltására. Ezért, összefüggésben a kanadai Btk. fentebb idézett rendelkezéseivel is, Finta nem hivatkozhatott sem az *autrefois convict* szabályra, tudniillik arra, hogy a vád tárgyává tett cselekmények miatt már elítélték, ezért azok alapján Kanadában nem vádolható, sem arra, hogy korábban kegyelemben részesült.) Kanadában a nyomozó szervek 1988. augusztus 18-án hivatalos eljárást indítottak a szegedi zsidóság deportálásában való részvétele miatt, s a főügyész 1988. december 10-én vádat emelt ellene. 1992. május 25-én egy torontói bíró az esküdtsek döntése alapján valamennyi vádpont alól felmentette; felmentése 1994. június 23-án vált jogerőssé, amennyiben a kanadai jog szerint kizárt annak lehetősége, hogy ügyében új, bírósági tárgyalás megtartását célzó büntetőeljárást indítsanak. A perről mind a hazai, mind a nemzetközi sajtó viszonylag részletesen beszámolt, s az más módon is az érdeklődés középpontjába került. (Lásd többek között *Háborús bűnös torontói pere*, Népszabadság, 1987. december 21., 8.; ERDÉLYI András: *Kezdődnek a tanúkihallgatások a Finta-ügyben*, Magyar Hírlap, 1989. március 13., 5.; BENCZE SZABÓ Péter: *Kanadai Főügyész a Markóban*, Népszabadság, 1989. március 14., 4.; ERDÉLYI András: *Deportálás magyar, s kanadai módra*, Magyar Hírlap, 1989. július 5., 4.; *Finta nem tartja magát bűnösnek*, Magyar Hírlap, 1989. november 21., 4.; ERDÉLYI András: *Esküdtsek, vádbeszéd*, Magyar Hírlap, 1989. november 29., 4.; ERDÉLYI András: *Történelmi szellemidézés Torontóban*, Magyar Hírlap, 1989. december 9., 4.; ERDÉLYI András: *Magyar Holocaust a Finta-perben*, Magyar Hírlap, 1989. december 13., 4.; ERDÉLYI András: *Különös védőbeszéd*, Magyar Hírlap, 1989. december 16., 4.; ERDÉLYI András: *Támad a nyikvánosság?*, Magyar Hírlap, 1989. december 22., 6.; ERDÉLYI András: *Cowboycsizma és talár*, Magyar Hírlap, 1990. február 2., 11.; ERDÉLYI András: *Megbocsátani, ha van kinek*, Magyar Hírlap, 1990. február 10., 4.; KARSAI László, MOLNÁR Judit: *Arcképvázlat Finta Imréről*, Népszabadság, 1993. szeptember 10. 13. A per apropóján Costa Bravas filmet készített Zenedoboz (Music Box) címmel, 1989-ben). Ta-

lán érdemes megjegyezni, hogy az alkotók, művészi szabadságukkal élve, jelentős mértékben módosították a valószínű történetet.) Finta Imre később más módon is a „figyelem középpontjába” került, nevezetesen úgy, hogy 1997-ben lemondásra kényszerült miatta a Kanadában akkreditált magyar nagykövet. Az ottawai Evangélikus Református Magyar Egyesült Egyház presbitereként ugyanis meghívta a nagykövetet 82. születésnapjára. A diplomata a meghívásra a Finta személyével kapcsolatos teljes tájékoztatlansága jeléül a kanadai konzul által személyesen kézbesített (amint később kifejezte) rutinlevélben születésnapjára jókívánságokkal válaszolt. E levél után – vélhetően Finta szándékával egyezően – egy kanadai magyar lap közölte, egy másik pedig felháborodásának adott hangot a jókívánságok miatt. Az ügyből kisebb belpolitikai és közéleti bonyodalom lett Magyarországon is (a Mazsihisz például meghökkenését fejezte ki), mire Finta egy újsághoz eljuttatott olvasói levélben arról adott tájékoztatást, hogy 1995-ben „együtt ebédelt” és nagy nyilvánosság előtt kezét is fogott az akkori magyar külügyminiszterrel, sőt dedikálta neki a Széchenyi István életéről szóló *Koldus és király* című könyvét. Erre a miniszter nyilvános torontói előadása után egy étteremben valóban sor került. A nagykövet ezek után – bár utasítást csak a kanadai magyar zsidó közösségtől való bocsánatkérésre kapott – lemondott. (Lásd a Külügyminisztérium szóvivőjének tájékoztatóját: <http://www.mfa.gov.hu/szovivoi/korabbi/1997/10/971029h.htm>, valamint a különböző sajtóközleményeket és publicisztikákat; például Magyar Hírlap, 1997. október 22., 24., 27., 30.; Népszabadság, 1997. október 22.; Mai Nap, 1997. október 24.; Kanadai Magyar Élet, 1997. november 1.; 168 óra, 1997. november 4.; Új Magyarország, 1997. október 29., november 3.; Magyar Fórum, 1997. december 25.) Finta Imre az 1990-es években gyakran nyilatkozott. Egy 1994-ben Torontóban adott interjúban a következőket mondta: „Én arról, hogy valakit Auschwitzba visznek, vagy hogy vannak gázkamrák, ezekről nem tudtam, illetve utólag azért valamit hallottam. Amikor kijöttem a háború után Németországba, ott kezdtem hallani, hogy ilyenekről beszélnek. Nézzé, a helyzet az volt, és tudja, a háborúban, ugye, egy bizonyos fokú tisztogatás megy... A háborúban van igazságtalanság.” (BÓHM Ágnes: *Ítélet van*, Heti Világgazdaság, 1997. november 8., 97.) Nyilatkozatai igen sok esetben nyilvánvaló valótlanságokat tartalmaztak. Egy vele közölt riportban például – miközben védője különös logika alapján a per során kapcsolatba hozta egymással az internált zsidók javainak elrablását, a deportálásokat és a magyar vámjogszabályokat – azt állította: mentő tanúi „elmondták egyebek közt azt is, hogy mivel az akkor érvényes vámtörvények szerint nem lehetett aranyat, értéket kivinni a munkatáborokba, [mindezt] át kellett adni a vámhatóságnak, és hazaérkezésük után szinte kivé-

- tel nélkül, hiánytalanul visszakapták. Legfeljebb az tűnt el, amit eldugtak, s az idegenek felkutatták, vagy valakinek átadták, s attól nem kapták vissza.” (ROZGICS Mária: *A nagykövet nem tévedett*, Új Magyarország, 1997. október 29, 5.) Mivel dacolt mások megvetésével és öntudatosan hangoztatta ártatlanságát, személye a kanadai emigráción belüli közéleti viták során heves érzelmeket váltott ki, indulatokat gerjesztett, nem ritkán provokatív megnyilvánulásokra adott alkalmat. A Magyarok Vasárnapja című kanadai lap szerint például (idézi BUJÁK Attila: *Túl az Óperencián*, 168 óra, 1997. november 4.) Finta Imre „82 évesen is fiatal maradt, mosolygós bohém, ki csillogó szemekkel néz a szépasszonyok után”.
21. 13 C. R. (4th) 228 (Ont. Ct. Justice [General Division] 1992). Pawlowskyt azzal vádolták, hogy 1942-ben a német megszállás alatt álló (mai) Belarusz területén, egy Minszk melletti faluban meggyilkolt 410 zsidót és 80 lengyelt. A vádlottat elsőfokon felmentették. Az ügyész nem fellebbezett, mert a vád (a kanadai tárgyaláson koruk miatt megjelenni nem képes tanúk videón rögzített vallomásai mellett) elsősorban olyan korábbi tanúvallomásokra épült, amelyeket az egykori Szovjetunió hatóságai előtt tettek közvetlenül a háború után, ám e jegyzőkönyvek a jogok és szabadságok kanadai kartájában megfogalmazott követelmények szerint a kanadai bíróságokon nem voltak felhasználhatók.
22. *Progress Report on the Investigation of War Crimes in Canada*, Kanada, Department of Justice, Crimes against Humanity and War Crimes Section, 1993, 15. Reistetter 1942-ben közreműködött 3000 zsidó deportálásában. A vádat részben azért ejtették el, mert két koronatanú az eljárás idején meghalt. Vladimír Sokolovot 1986-ban azért fosztották meg amerikai állampolgárságától, mert a német megszállás alatt álló szovjet területeken antiszemita kiadványokat jelentetett meg.
23. *Secretary of the State v. Luitens*, 48. F. T. R. 262 (1992). *A contra legem* jelleget illetően lásd WILLIAMS: *I. m.*, 164.
24. 1983-ban a kanadai CTV televízió egy riportfilmet sugárzott, amelyben háborús bűnösnek nevezték, amire ő rágalmozási perrel válaszolt. Amikor azonban a televíziós társaság bizonyítékokat gyűjtött ellene (többek között Magyarországon is), Finta 1986-ban visszavonta keresetét. A bíróság az eljárási költségek megfizetésére kötelezte, s amikor ennek nem tett eleget, lefoglalta és árverésen értékesítette házáat. (Lásd COTLER: *I. m.*, 579. és MOLNÁR: *I. m.*, 183. Egy hazai publicista – aki egyébként a tényekkel szöges ellentétben azt közli olvasóival, hogy Fintát a népbíróság 1948-ban *felmentette*, s aki a „nürnbergi törvények [értsd: a nürnbergi ítéletre alapozott joggyakorlat] marxista igazságtalanságáról” és „gyűlöletre alapozottságáról” beszél – ezt így kommentálja: „Az idős ember ekkor jó hírneve védelmében maga kezdeményezett polgári pert, ez azonban abbamaradt, mert költségeit már nem volt képes fedezni”; vö. CSURKA István: *A cél*, Magyar Fórum, 1997. december 25., 4.) A másik esetben Sabina Citron, egy holokauszt-túlélő 1987-ben nyilvánosan azt állította, hogy Finta Imre háborús bűncselekményeket követett el. Finta ugyancsak nyilvánosan *hazugnak* nevezte Citront, mire ő, illetőleg a nácizmus üldözötteinek kanadai szövetsége pert indított ellene rágalmozás miatt és kártérítést követelt tőle. A bíróságon Finta nem védte meg álláspontját, ezért harmincezer dollár kártérítés megfizetésére kötelezték. (Lásd COTLER: *Uo.*)
25. *R. v. Finta* (1989) 69 O. R. (2d) 557 (Ont. H. C. J.).
26. Később számos kritika érte az esküdtszék tagjainak kiválasztása kapcsán az ügyész erőtlensége és a bírót „engedékenysége” miatt. A védő például megkérdezte, hogy a jelölt „tagja vagy támogatója volt-e olyan szervezeteknek, amelyek helyeselték vagy elleneztek a háborús és emberiség elleni bűncselekmények üldözését, illetőleg a Btk. ilyen irányú megváltoztatását”. Ezzel nemcsak a főbb kanadai zsidó szervezetek tagjait és támogatóit zárta ki az esküdtszéki tagságból, hanem azokat is, akik aktívan támogatták az 1987 után hatályos jog megszületését. Így aztán – írja az egyik elemző – az a „perverz” eredmény állt elő, hogy esetleg azért zártak ki jelölteket az esküdtek köréből, mert „hittek a jogban”, amelyet alkalmazniuk kellett volna; vö. David MATAS: *The Case of Imre Finta*, University of New Brunswick Law Journal, 34 (1994) 286.
27. Munkái közül lásd különösen Randolph L. BRAHAM: *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary*, I–II, Columbia University Press, 1994², magyarul: *A népiértés politikája. A Holocaust Magyarországon*, I–II, ford. ZALA Tamás, Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1997.
28. E tanúvallomás néhány részletét illetően lásd MOLNÁR: *I. m.*, 142.
29. A rendelet megszületésének körülményeiről lásd *Az Endre-Baky-Jaross per*, szerk. KARSAI László, MOLNÁR Judit, Budapest, Cserépfalvi, 1994, 88–, 139–, 484–485. A zsidók diszkriminációjával és deportálásával összefüggő korábbi rendeleteket illetően lásd *uo.*, 484–487 és tovább, valamint MOLNÁR: *I. m.*, 34–57. A Baky-rendelet szerint „a zsidóságot nemre, korra való tekintet nélkül kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani” és „az elszállítás fogolyként vonaton, szükség esetén a városi, illetve a községi előljáróságok által kirendelt előfogatokon történjék”. A rendelet továbbá előírta, hogy „az elszállítandó zsidók csak a rajtuk lévő ruházatot, legfeljebb két váltás fehérneműt és fejneként legalább 14 napi élelmet, továbbá legfeljebb 50 kg-os poggyászt, amelyben az ágyneműk, takarók, matracok súlya is bennefoglaltnak, vihetnek magukkal. Pénzt, ékszereket, arany és más értéktárgyakat nem.”
30. *R. v. Finta* (1990). Döntvénytárban nem közzétett (*unreported*) ítélet; iratanyagát lásd *Case on Appeal*, 60. és következő kötetek.

31. *R. v. Finta* (1992) 73 C. C. C. (3d) 65 (Ont. C. A.), valamint (1992) 92 D. L. R. (4th) 1 és 14 C. R. (4th) 1, 53 O. A. C. 1, 9 C. R. R. (2d) 91.
32. A beavatkozás lehetőségéről a Legfelsőbb Bíróság 1993. március 24-én külön eljárás keretében döntött; lásd *R. v. Finta* (1993) 1 S. C. R. 1138.
33. Az ügyészi fellebbezést Christopher A. Amerasinghe és Thomas C. Lemon, a beavatkozókét David Matas, Edward M. Morgan és Joseph R. Nuss, az ellen-fellebbezést pedig Finta képviselője, Douglas H. Christie és asszisztense, Barbara Kulaszka fogalmazta meg, akiket jogi titkárként Keltie Zubko segített. Talán érdemes megjegyezni, hogy az utóbbiak közreműködtek Ernst Zundel és James Keegstra pereiben is. (James Keegstra, Ernst Zundel és Malcolm Ross a három legismertebb zsidóellenes *hate speech* propagandista, akik ellen az 1980-as és az 1990-es években különböző büntetőeljárások indultak; lásd IHF Annual Report, 1996.). A Finta-ügyről egyébként mindkét oldal jogi képviselői közreadtak elemzéseket; lásd például egyfelől Keltie ZUBKO: *The Path of a Legal Warfare – Imre Finta’s Trial for Crimes*, Cranbrook, Western Australia, Veritas Publisher, 1991.; másfelől David MATAS: *I. m.*, 281–294. Zubko és Christie álláspontjának bírálatát lásd <http://www.vho.org/F/j/RHR/2/Zubko36-45.html>, valamint a *Revue d’Histoire Révisionniste*, 1990/2, 36–45.
34. *R. v. Finta* (1994) 1 S. C. R. 701; affd (1992), 73 C. C. C. (3d) 65 (Ont. C. A.) és 28 C. R. (4th) 265 (S. C. C. 1994).
35. *R. v. Finta* (1994/2). Döntvénytárban nem közzétett (*unreported*) ítélet; összefoglalását lásd a kanadai Legfelsőbb Bíróság bulletinjében: *B. S. C. C.* 1994. június 24. 1076.
36. *R. v. Finta* (1989) 577.
37. *R. v. Finta* (1992) 168–169.
38. *R. v. Finta* (1994) [1 S. C. R.] 811.
39. Lásd például COTLER: *I. m.*, 608–611., WILLIAMS: *I. m.*, 166–167.
40. *R. v. Finta* (1994) [1 S. C. R.] 744.
41. Lásd COTLER: *I. m.*, 610–611.
42. *R. v. Finta* (1989) 566–577.
43. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 298.
44. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 300–301.
45. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 367.
46. COTLER: *I. m.*, 623–625.
47. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 356.
48. Az idézett szöveg itt a védelem által bizonyítékként be-terjesztett szegedi újságcikkre utal (Szegedi Új Nemzedék, 1944. április 9.), amely szerint a miniszterelnök határozottan kijelentette: a zsidókérdés megoldásának egyetlen rendelkezésre álló módja a deportálás.
49. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 301.
50. BASSIOUNI: *I. m.*, 364.
51. A parancsnak való engedelmességre, illetőleg a jogszabályok érvényesítésére a nemzetközi büntetőjogi gya-

korlatban csak akkor lehet – a Londoni karta alapján a „büntetést enyhítő” körülményként, egyes nemzeti büntetőjogok szerint pedig „kimentési lehetőségként” – sikerrel hivatkozni, ha a parancs vagy a jogszabály nem jogellenes, vagy az ugyan, de a vádlottnak nem volt választása a tekintetben, hogy végrehajtsa-e. A bíróságok ezt illetően két véglet közötti középutat keresve járnak el, s rendszerint két „tesztet” alkalmaznak: a „nyilvánvaló jogellenesség” és az „erkölcsi választás” tesztjét. (A középut vonatkozásában lásd a Londoni karta 8. cikkét és az úgynevezett 4. nürnbergi alapelvet. A Nürnbergben összeült Nemzetközi Katonai Törvényszéket létrehozó, annak joghatóságát és eljárási rendjét megállapító Londoni karta 8. cikke szerint „az a tény, hogy a vádlott kormánya vagy feljebbvalója parancsára cselekedett, nem mentesíti őt a felelősség alól, de enyhítő körülményként figyelembe vehető, ha a törvényszék döntése alapján az igazságosság ezt így kívánja meg”. Az ENSZ közgyűlése 1946. december 11-én egyhangúlag tudomásul vette a Nemzetközi Katonai Bíróság ítéleteit és az azok alapjául szolgáló elveket. A 4. alapelv szerint „az a tény, hogy valaki kormánya vagy felettese parancsát követve cselekedett, nem mentesíti őt a nemzetközi jogi felelősség alól, feltéve, hogy ténylegesen rendelkezett az erkölcsi választás lehetőségével”. Egyesek szerint az „erkölcsi választás” tesztje egyenesen „aláás-sa” [MORRIS GREENSPAN: *The Modern Law of Land Warfare*, Berkeley, University of California Press, 1959, 493.], mások szerint pedig inkább csak kiegészíti [BASSIOUNI: *I. m.*, 437.] a Londoni karta 8. cikkét.) „A »nyilvánvalóan jogellenes« parancs ismertetőjegye az – fogalmazta meg például egy izraeli katonai bíróság sokat idézett döntése –, hogy figyelmeztető fekete zászlóként lobog a kiadott parancs felett, mely azt mondja: »tilos«. A nyilvánvaló jogellenesség nem formális, rejtett vagy csak részben látható jogszerűtlenség, nem olyasmi, amit csak jogi szakértők képesek feltárni, hanem a jog nyílt és szembeötlő megsértése, olyan egyértelmű és nyilvánvaló jogtalanság, ami magából a parancsból, a parancs vagy az általa követelt magatartás bűnös jellegéből következik; olyan jogtalanság, amely megindítja és hasogatja a szívet, ha valaki nem vak és lelke nem romlott.” (*Kafr Qassem-ügy* [Izraeli Kerületi Katonai Bíróság]: *Ofer v. Chief Military Prosecutor*, lásd *Psakim* [Az izraeli kerületi bíróságok ítéletei] 44. kötet, 69–, az idézett szöveg: 108.; idézi Leslie Claude GREEN: *Superior Orders and Command Responsibility*, Canadian Yearbook of International Law, 27 (1989) 168, 8. jegyzet.) Az „erkölcsi választás lehetősége kapcsán a bíróságok az 1948-as *Einsatzgruppen-ügy* óta (Lásd *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, Official Text in the English Language, 1946/4, 470.) azt tekintik mérvadónak, hogy az alárendelt élete „közvetlen, valóságos és elkerülhetetlen” veszélybe került volna-e engedetlenség

esetén. Ha igen, úgy elmondható, hogy kényszerítve volt, vagy kényszerből cselekedett.

52. A kanadai Btk. 25. § (1) bekezdése szerint „ha a jog alkalmazása vagy érvényesítése során a törvény valakitől, illetve valakit (a) magánszemélyként, (b) békebíróként (*peace officer*) vagy hivatalos személyként, (c) az előbbiek segítőként vagy (d) hivatalánál fogva valamilyen cselekedetet megkíván, illetve arra felhatalmaz, az – amennyiben ésszerű alapon cselekszik – a megkívánt, illetve felhatalmazással bíró magatartás tanúsítása és az e célhoz szükséges erő alkalmazása során igazoltan cselekszik”. A (2) bekezdés úgy rendelkezik, hogy „akinek valamely törvény szerint eljárás cselekményt kell fogantatnia vagy ítéletet kell végrehajtania, illetőleg aki ebben neki segítséget nyújt, ennek során akkor is igazoltan jár el – feltéve, hogy jóhiszeműen cselekszik –, ha az eljárás vagy az ítélet jogilag hibás vagy joghatóság nélkül, illetőleg a hatáskört túllépve bocsátották ki”. A (3) bekezdés szerint „az (1) bekezdésben foglalt cél vonatkozásában és a (4) bekezdésben meghatározott kivétellel nem igazolt annak a magatartása, aki az erő alkalmazása során szándéka vagy nagy valószínűség szerint halált vagy súlyos testi sértést okoz, kivéve, ha ésszerű alapon azt hiszi, hogy ezzel saját magát vagy a védelme alatt állókat haláltól vagy súlyos testi sértéstől óvja meg”. Végül a (4) bekezdés azt mondja ki, hogy „az a békebíró (*peace officer*), aki – valamint aki neki jogszerűen segítséget nyújt – jogszerű módon, bírói parancsal vagy anélkül valakit elfog olyan bűncselekmény miatt, amely miatt az bírói parancs nélkül is letartóztatható, az – amennyiben az elfogandó személy letartóztatása elkerülése végett elmenekülne – igazoltan jár el, amikor olyan erőt alkalmaz, ami az elmenekülés megakadályozásához szükséges, feltéve, hogy a me-
- nekülés kevésbé erőszakos módon nem akadályozható meg”.
53. A kanadai jogot illetően lásd például *Beaver v. The Queen* (1957) S. C. R. 531. és *Pappajohn v. The Queen* (1980) S. C. R. 120.
54. Az ügyészi fellebbezés szerint a 7. § (3.74) bekezdése, mely kizárja, hogy a vádlott a *de facto* jognak való engedelmességre hivatkozzon, egyben kizárja a 25. §-ban meghatározott „békebírói védekezést”, vagyis annak lehetőségét is, hogy a vádlott kötelelességszerűen érvényesítette a(z) általa jogszerűnek hitt) jogszabályokat. Cory bírószerint viszont a 25. § lehetővé teszi a ténybeli tévedéshez hasonló kimentési lehetőséget. További szempont, hogy ha a követett, illetve érvényesített jogszabályok nyilvánvalóan jogellenesek (vagyis ha a vádlott helyzetében lévő ésszerű személynek tudnia kellett volna, hogy tette háborús vagy emberiség elleni bűncselekmény elkövetését jelenti), akkor a „békebírói védekezés” mint kimentési lehetőség nem alkalmazható.
55. *R. v. Finta* (1994) [28 C. R. (4th)] 317.
56. Lásd *Uo.*
57. COTLER: *I. m.*, 634.
58. Cherif M. Bassiouninak a Finta-ügyben hozott döntéssel kapcsolatos „sajnálkozását” lásd BASSIOUNI: *I. m.*, IX.
59. A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott, valamint a ruandai háború során elkövetett nemzetközi jogi bűncselekmények tetteseinek megbüntetésére létrehozott *nemzetközi törvényszékek* (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia; International Criminal Tribunal for Rwanda). Lásd továbbá a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court; ICC*) megalapításáról szóló 1998. július 17-i Római egyezményt.